

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

JAN | FEB | MAA 2017

www.vriendeniff.be
vriendeninlandersfields@ieper.be

Postadres VIFF
Kenniscentrum IFFM
Sint-Maartensplein 3, B-8900 Ieper
057 / 23 94 50

Klantnr. 4 421 625
Erkenningsnummer: P3A9021

EDITORIAAL	2
Flash wordt Magazine (Gilbert Ossieur)	
HISTORISCHE RUBRIEK	3
De twee Balkanoorlogen (Ludwich Devlieghere)	
AGENDA	4
HISTORISCHE RUBRIEK	5
James Bourchier, een Ier in Sofia (Jan Breyne)	
ONTROERPARCOURS	12
Op stap met drie kleinkinderen ... (Luc De Munck)	
REMEMBRANCES	14
GASTBIJDRAGE	15
Vrouw Justitia aan het front (Paul Bekaert)	
HET KOEN KOCHFONDS	19
Lauren blikt terug en dankt (Lauren Schutz)	
UIT DE LETTEREN GELICHT	20
Wat wisten wij van vogels ? (Chris Spriet)	
ACTUEEL	
De slaven van de Grooten Oorlog (Donald Buyze)	24
Het angstjaar 1916 (Koen Lagae)	33
OORLOG EN HAIKU	39
Haiku van de emeritus president van Europa (Herman Van Rompuy)	
TEN SLOTTE	
Het verborgen leven van de paardenkastanje (Freddy Rottey)	39
Het Smedenmonument (Geert Spillebeen)	41

Redactieraad

Jan Breyne (janbreyne@telenet.be)
redactieverantwoordelijke

Annemie Decoene (annemiedecoene@hotmail.com)
Marc Dejonckheere (marc2.dejonckheere@telenet.be)
Ludwich Devlieghere (ludwich.devlieghere@pandora.be)
Gilbert Ossieur (gilbert.ossieur@skynet.be)
Geert Spillebeen (geert.spillebeen@euronet.be)
Freddy Rottey (frottey@yahoo.com)
Pieter Trogh (pieter.trogh@ieper.be)

Verantw. uitgever

Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be
Wielte 11, 8900 Ieper

Vorm B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist.
Deadline voor volgende aflevering: 3 februari 2017
Mail uw bijdrage naar flash@vriendeniff.be.

www.facebook.com/VriendenFriendsIFF
twitter.com/VIFF_IFFM_leper

E D I T O R I A A L

'FLASH' WORDT 'MAGAZINE'

De laatste editie 2016 van ons tijdschrift is de deur uit. Opnieuw een omvangrijke uitgave dankzij de inbreng van meerdere VIFF-auteurs. Maar ook niet in het minst dankzij de onverdroten inzet van het redactieteam o.l.v. redactieverantwoordelijke Jan Breyne. Hiervoor wil ik hen mijn bijzondere waardering en dank betuigen.

Het jaar 2016 was voor ons ledenblad het jaar dat we voor editie 57 overstapten naar kleur omwille van de prachtige foto's van Andrea Contrini's "I Guardiani del Silenzio". Voor editie 58 verdween stoemelings "flash" en werd het kortweg "VIFF".

De eerste editie VIFFflash verscheen in april 2002 en bestond uit een dubbelgevouwen A3. Toenmalig redactieverantwoordelijke Freddy Rottey introduceerde het als volgt: "Een nieuwsbrief, eenvoudig van uiterlijk, veelzijdig van inhoud." Patrick Bracke nam in 2006 de fakkel over, Freddy bleef ijverig schrijven en verbeteren.

Het tiental bladzijden dat de flash reeds telde, kreeg een ietwat andere vormgeving en een aantal vaste rubrieken o.a. "De foto". Hierbij wil ik opnieuw een warme oproep doen, nu we in kleur drukken, ons je foto(s) te bezorgen die naar je gevoel het herdenken van of het denken omtrent WO I op een bijzondere wijze illustreert/illustreert (in de breedste zin).

Vanaf april 2015 nam een nieuw en uitgebreider redactieteam de flash ter harte en hun geesteskind evolueerde naar een dik veertigtal bladzijden. Dit nummer krijgt daarom nu als naam "VIFF magazine".

Wie stelt een alternatieve toepasselijke naam voor? We zijn benieuwd!

Voor editie 59 gaf Jan lucht aan zijn nieuwsgierigheid waarom in Sofia op diverse plaatsen de naam James Bourchier opduikt, en voor hij het wist duikelde hij opnieuw in die conflictperiode van begin twintigste eeuw. Een merkwaardige bijdrage waarmee Jan notoire kenners van die periode de loef afstak.

Twee bijdragen ook over de door Duitsland verplicht tewerkgestelde "Zivilarbeiter" gedurende WO I. Ze belichten

een weinig gekende zwarte bladzijde, maar heel wat families werden met deze harde realiteit geconfronteerd, heel wat lieten er het leven bij. Hun namen vullen de lange treurige "Namenlijst" aan, dankzij het taaipe speurwerk van VIFF Donald Buyze. Onder zijn impuls organiseren we een tweedaagse uitstap in de voetsporen van de Zivilarbeiter en het verhaal van zijn grootvader. Noteer alvast in uw agenda 11 en 12 maart 2017.

Bij deze wens ik de oproep bij het aantreden van het nieuwe redactieteam in herinnering te brengen: ben je ook aan dat prikkeldraad van WO I en zijn vele 'varkensstaarten' doorheen vorige eeuw en de huidige tijd blijven haperen, zijn verhalen van hen die er hun kleren en vel aan scheurden je bekend? Deel ze met de vele Vrienden! Heb je weinig tijd en graag wat ondersteuning bij het schrijven: geef een seintje.

Bestuur en redactieteam wensen allen een prettige en vredevolle kersttijd en een voorspoedig nieuw jaar 2017.

Gilbert Ossieur, voorzitter VIFF

HISTORISCHE RUBRIEK

DE TWEE BALKANORLOGEN

Historische achtergrond

Om de rol van James Bourchier uit bijgaand artikel beter te begrijpen is enige duiding over de Balkanoorlogen nuttig. Redactielid Ludwich Devlieghere putte uit zijn historisch arsenaal om ons wegwijs te maken in één van de woeligste regio's van Europa, die niet voor niks de 'brandhaard van Europa' wordt genoemd.

Al sinds 1387 waren grote delen van Europa zoals Servië en Bulgarije onder Turks gezag. Tot 1453 hield Constantinopel nog stand als een steeds kleiner wordende enclave. Vanaf dan was zowat de hele Balkan deel van het Turkse rijk.

NATIONALISME

In de 19e eeuw begon het Turks gezag onder invloed van het nationalisme af te brokkelen. In 1829 werd Griekenland onafhankelijk. Servië en delen van Roemenië kregen een zekere autonomie. In 1878 waren Montenegro, Servië, Bulgarije en Roemenië onafhankelijke staten. Bosnië-Herzegovina werd door Oostenrijk-Hongarije geannexeerd. Albanië bleef een autonoom Turks gebied.

De staten met die namen stemden qua grenzen helemaal niet overeen met de huidige staten. Het zuiden van Servië en Bulgarije waren nog Turks. Het noorden van het huidige Griekenland was deels Turks, deels Albanees. Een deel van de Griekse eilanden in de Egeïsche zee was ook Turks. In ieder van die staten waren er etnische en religieuze minderheden die steun zochten bij Turkije of bij de grote mogendheden van Europa. Rusland wierp zich daarbij op als de beschermer van de Slavische volkeren. De nieuwe koninkshuizen van Griekenland, Bulgarije en Roemenië hadden Duitse prins

als stichters. De nieuwe staten betwistten elkaars grenzen, maar die tegenstellingen wogen niet op tegen de afkeer van de gemeenschappelijke vijand: het Ottomaanse rijk.

EERSTE BALKANORLOG

Na de nederlaag van Turkije in de Turks-Italiaanse oorlog in 1911 zagen de Balkanstaten hun kans. Op initiatief van Rusland vielen Griekenland, Bulgarije, Servië en Montenegro in de eerste Balkanoorlog (1912-1913) Turkije aan. De Turken moesten Europa ontruimen op het gebied bij Istanboel na. Albanië werd een onafhankelijke staat. Griekenland krijgt een deel van de eilanden in de Egeïsche zee. Maar de overwinnaars betwistten elkaar de veroverde gebieden.

De Balkan na de vrede van Boekarest van 1913

TWEEDE BALKANOORLOG

In de tweede Balkanoorlog (1913) keerden Griekenland, Servië en nu ook Roemenië zich tegen Bulgarije. Het zuidelijk deel van Macedonië ging naar Griekenland, het noordelijk naar Servië. Griekenland kreeg ook een deel van Thracië. Bulgarije moest de streek rond Adrianopel weer aan Turkije afstaan; Adrianopel kreeg nu de naam Edirne.

In de twee Balkanoorlogen sneuvelden meer dan 200.000 soldaten en talloze burgers. Het hoog aantal doden was een gevolg van de moderne wapens die ingezet werden, maar ook van de etnische haat bij de verschillende partijen. Er werden geen krijgsgevangenen gemaakt en burgers werden niet gespaard.

De vrede en de nieuwe grenzen werden voor een deel opgedrongen door de grote mogendheden, maar binnen die nieuwe grenzen blijven ressentimenten bestaan tegen de buurvolkere en tegen de eigen minderheden. De Grieken vonden dat heel Macedonië hen toebehoorde. De Servische nationalististen eisten dat alle Serven in hetzelfde vaderland verenigd zouden zijn. Ze waren uit op de bevrijding van hun volksgenoten in Bosnië-Herzegovina. De aanslag op de aartshertog op 28 juni 1914 in Sarajevo moest het begin van die vereniging worden .

Ludwich Devlieghere

AGENDA

Reeds gepland voor 2017:
(respectieve uitnodigingen nog te ontvangen)

10 februari 2017: BENI Files - de mensonterende namenlijst van de uitgewiste slachtoffers van het conflict in Noord-Oost Congo: Elien Spillebeen stelt haar documentaire voor in avant-première. Nadien krijgt ze ruim de aandacht van Rudi Vranckx op Canvas.

11 en 12 maart 2017: Tweedaagse uitstap 'Zivilarbeiter'

17 maart 2017 om 19u: Het Proces van Keizer Wilhelm II van Duitsland door dr. W. Sinninghe Damsté (aanklager), de heer Andriessen (verdediger), prof Reijntjes (president van het hof). Zullen ook aanwezig zijn: prof Mevis, die het hele project vanuit het strafrecht heeft begeleid en de heer Krufft, gewezen voorzitter van de Stichting Studiecentrum Eerste Wereldoorlog, onder wiens leiding het project tot stand is gekomen.

6 en 7 juni 2017: Tweedaagse wandeling met op 6 juni in de voetsporen van Pte. Richard Howard (vioolbouwer) - aansluitend na de Last Post in Cultuurcentrum Het Perron: Concert "Sam Sweeney's Fiddle: made in de Great War"

7 juni 2017: de traditionele Redmond-vroegochtend-wandeling

30 en 31 juli 2017: Officiële herdenkingsplechtigheden 'De Derde Slag van Ieper'

31 juli 2017: (vermoedelijk 17u) - Bijzondere herdenking van de dichters Francis Ledwidge (Ierland) en Hedd Wyn (Wales) nabij Artillery Wood.

17 tot 25 september 2017: periode waarin de vriendenreis naar Zuidwest-Ierland wordt georganiseerd.

HISTORISCHE RUBRIEK

Bulgarije in het begin van vorige eeuw

JAMES BOURCHIER, EEN IER IN SOFIA

Het begon bij aankomst in Sofia, de Bulgaarse hoofdstad.

Om onze eindbestemming te bereiken moesten wij aan het metrostation 'James Bourchier' afstappen. Midden metrohaltes met onuitspreekbare namen in Cyrillisch schrift viel de naam op. James Bourchier? Wat had die man gedaan om een metrostation naar hem genoemd te krijgen. Onze nieuwsgierigheid was gewekt, temeer daar we later ook nog een James Bourchier Boulevard ontwaarden, één van de drukste lanen van Sofia. En in die drukke boulevard een vroeger hotel, 'Grand Hotel Bulgaria' met het opschrift: 'In this building lived from 1892 to 1915 James David Bourchier (1850-1920), the Balkan correspondent of the London Times, a sincere friend of the Bulgarian nation and champion of the Bulgarian national cause'. Met deze elementen kon de zoektocht beginnen.

PROTESTANTSE IER

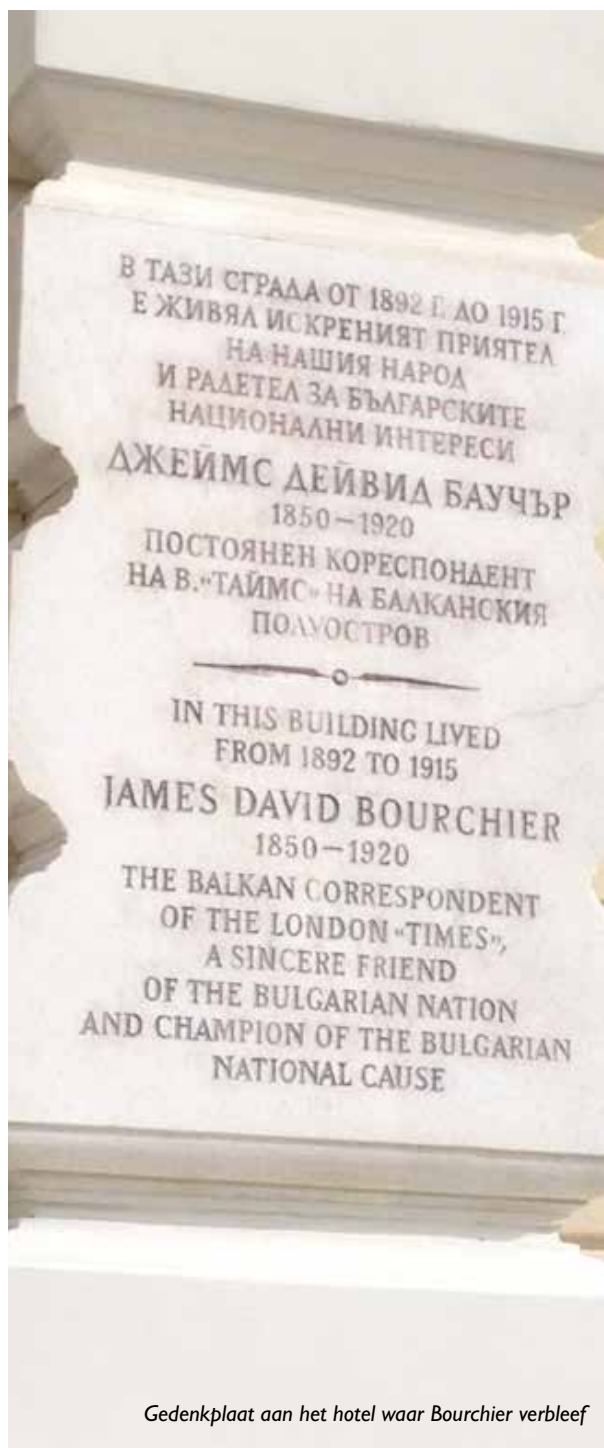
We leerden dat Bourchier in 1850 in Ierland is geboren, meer bepaald in Baggotstown, Bruff, Co. Limerick. Zijn ouders waren protestantse Ieren, Hugenoten, die drie eeuwen eerder naar Ierland waren gevlucht toen de protestanten in Frankrijk het slachtoffer waren van hevige vervolging door de katholieken. Ze woonden in Castlecomer, een klein mijsdorpie. Het oorspronkelijke huis van de familie was platgebrand in de opstand van de United Irishmen, 1798, die, geïnspireerd door de idealen van de Franse revolutie, de Britten wilden verdrijven. Van jongs af was James dus wel vertrouwd met de sfeer van rebelle, burgeroorlog, nationalisme en imperialisme. Maar in de Ierse politiek speelde hij geen rol. Zijn idealen en zijn ervaring stelde hij daarentegen in dienst van de Bulgaren. Niets wees er oorspronkelijk op dat James Bourchier een rol zou spelen in het Bulgaarse openbare leven. Hij had gestudeerd aan Portora Royal in Inniskillen - in een periode dat ook Oscar Wilde daar studeerde-, Trinity College in Dublin en King's College in Cambridge. Gewapend met de nodige diploma's werd hij leraar in Eton College bij Windsor. Al vlug bleek dat hij voor het leraarschap écht niet in de wieg gelegd was.

HARDHORIG

Hij had een groot gebrek: hij was erg hardhorig - te wijten aan de mazelen in zijn kinderjaren - en daarenboven had hij geen gezag. De balorige leerlingen speelden met zijn voeten, we kennen het fenomeen. Zo draaiden ze op een avond tijdens de les de lichten uit en speelden vuurwerkje in de klas.

Een metrostation in Sofia, genaamd James Bourchier

Gedenkplaat aan het hotel waar Bouchier verbleef

Veel pesterijen moest hij zich laten welgevalen. Hijzelf had ook weinig discipline en was slordig. Hij nam weinig deel aan het schoolleven en schreef liever artikelen voor een aantal tijdschriften, o.a. over uitwijzingen in Ierland.

Toch hield hij het als leraar tien jaar uit, maar dan werd de doofheid alsmaar erger en een ontslag drong zich op. De directie deed dit niet graag: Bouchier was erg graag gezien, maar jammer genoeg totaal ongeschikt voor de job. Hij stond op straat.

Hij moest dus op zoek naar een nieuwe betrekking. James koos voor de journalistiek en werd al vlug correspondent voor The Times in de Balkan. Hij reisde door Griekenland, Roemenië, Kreta en Servië, maar het was aan Bulgarije dat hij zijn hart verloor en waar hij zijn tenten opsloeg. Hij had nogal wat 'journalistiek geluk' toen hij bij toeval de eerste reis van de nieuwe koning Ferdinand door zijn nieuw territorium kon verslaan. Beetje bij beetje werd hij een politiek expert van de regio. Hij reisde doorheen de hele Balkan, legde contacten met de opstandelingen die streefden naar onafhankelijkheid van Kreta, bezocht kloosters, zelfs in de meest afgelegen gebieden van Bulgarije, leefde tussen de boeren, at hun voedsel, sliep in hun huizen, ... en kreeg op die manier een uniek beeld van het volk en het land. Hij leerde Bulgaars en Grieks en noties van de andere talen uit de regio.

KOPPIG

Zijn doofheid bleef een vervelende handicap en alleen een man van uitzonderlijk talent kon die overstijgen. Dringende telefoons liet hij door een bediende of een hotelportier verrichten. Private gesprekken moesten met luide stem gevoerd worden. Geregeld werd hij op het Koninklijk Paleis in Sofia ontboden, en voorbijgangers konden de koning horen wanneer hij bulderend 'converseerde' met Bouchier via zijn spreekhoorn. Bij een belangrijke missie in Griekenland voerde hij de geheime onderhandelingen met Eleftherios Venizelos te paard in het gebergte van Pelion, waar zij geen afluisteraars hoefden te vrezen. Zo smeedde hij de alliantie tussen Griekenland en Bulgarije, die aan de Eerste Wereldoorlog voorafging. Ondanks die doofheid was het goed toeven in zijn gezelschap. Hij had talent voor muziek en talen en kon rekenen op een ruime vriendenkring, zowel in koninklijke kringen als bij het gewone volk. Zo leerde hij de tradities en gebruiken van Bulgarije kennen en kleepte hij zich geregeld in de nationale klederdracht².

James Bourchier

Als correspondent werken voor een grote krant, het is niet makkelijk: hoe vertel je constant de waarheid en behoud je toch je job? Het beleid van een krant kan contrasteren met de persoonlijke visie van de correspondent en dit was hier geregeld het geval. Bourchier was een koppigaard, die geen compromissen toeliet. Wanneer hij een kwade brief ontving, schreef hij woedend terug en een paar keer kon hij op het nippertje zijn ontslag vermijden, omdat hij ondertussen de reputatie had opgebouwd de best geïnformeerde journalist in de Balkan te zijn. Hij is nooit een blinde bewonderaar geweest: wanneer hij dacht dat de buitenlandse politiek van de Bulgaarse regering fout zat dan zegde hij dat ook, zelfs al maakte dit hem niet populair in de hoogste kringen. Zo heeft koning Ferdinand hem nooit vergeven dat hij te vrijpostig was in zijn kritiek op de ministers van de koning en hun beleid.

INTEGER

Toen hij in Bulgarije aankwam was het land slechts gedeeltelijk vrij en onafhankelijk. Oost- Rumelia was nog altijd een autonoom gebied binnen het Ottomaanse Rijk, dat bestuurd werd door een christelijke gouverneur-generaal. Macedonië was helemaal Turks. Elk jaar ging Bourchier enkele weken naar Macedonië om geheime gesprekken te voeren met de mannen die een samenzwering beraamden om de Turken te verdrijven. Bourchier was gepassioneerd pro-Bulgaars, maar even passioneel zocht hij naar de waarheid. Het was die laatste karaktertrek, die hem in conflict bracht met de koning. De moslims vielen Bulgarije constant aan in Macedonië en de Bulgaren antwoordden met vergeldingsacties in de gebieden die zij controleerden. Bij één van die confrontaties in 1895 werd het dorp Dospat helemaal platgebrand en Bourchier schreef in *The Times* dat verschillende moslims brutaal waren afgeslacht. De Bulgaarse regering ontkende verontwaardigd, maar Bourchier hield voet bij stuk. *The Times* eiste dat het verslag zou worden onderzocht en desnoods ingetrokken. Bourchier ontving moordbedreigingen. Tenslotte gaf de Bulgaarse regering aan Bourchier de toestemming om zélf ter plaatse onderzoek te doen. Hij trof er wel een verkoold en geplunderd dorp aan, maar hij merkte ook dat het aantal slachtoffers sterk was overdreven en schreef dat ook. Zoals dikwijls het geval is, was niemand helemaal tevreden met zijn herziene versie, maar men respecteerde zijn integriteit en zijn hang naar de waarheid ten koste van alles. Hij vleide nooit de machtigen en was ongevoelig voor goedkope populariteit. Hij probeerde onpartijdig te zijn

in zijn journalistiek werk, maar waar hij overtuigd was van de rechtvaardigheid van een zaak kon hij heel ver gaan. Dat maakte hem zo invloedrijk.

NOODLOTTIG TELEGRAM

Voor de directie van *The Times* was Bulgarije een ver en onbelangrijk land en de hoofdredacteur vroeg zich af of het wel wijs was om de moslims die behoorden tot het Britse Imperium te ergeren door de Bulgaren te steunen tegen de moslimheersers in Bosnië. Bourchier, die al dat diplomatieke gedoe haatte, antwoordde dat *The Times* nog altijd geen

1 Ferdinand I (1861-1948) regeerde over Bulgarije van 1887 tot 1918. Hij heette voluit Ferdinand Maximiliaan Karl Leopold van Saksen Coburg Gotha. De Belgische koning Leopold II van Saksen Coburg Gotha was dus een neef van Ferdinand, niet alleen aan vaderzijde maar ook via zijn moeder Marie-Louise van Orléans. Ook de moeder van Ferdinand was een prinses van Orléans.

2 Om hem te eren werd een reeks postzegels uitgegeven met Bourchier afgebeeld in de Bulgaarse klederdracht

afdeling was van het Foreign Office. De lezer zal wel begrijpen dat James soms eenzaam en geïsoleerd stond. Hij had wel veel loyale vrienden in Engeland, Ierland en Bulgarije, maar hij was altijd in conflict met het cynische imperialisme van de grote mogendheden, aan wie kleine landen als Bulgarije en hun belangen voortdurend werden opgeofferd.

Een noodlottig telegram in 1908 maakte bijna een einde aan zijn opdracht bij The Times en zou hem heel zijn verder leven achtervolgen. In dat telegram beschuldigde The Times hem ervan dat de krant door hem een belangrijke primeur was misgelopen omdat een andere als eerste aankondigde dat de koning van Bulgarije de onafhankelijkheid zou uitroepen. James Bourchier werd op staande voet ontslagen. De werkelijkheid was dat dit nieuws eerder toevallig in Parijs werd verkondigd en dat Bourchier zelfs technisch niets verweten kon worden. Maar hij was erg gekwetst, vooral omdat het telegram met zijn ontslag openbaar werd gemaakt en dat een andere Engelse journalist al op weg was om hem te vervangen. Maar al vlug bleek dat Bourchier de enige man was die deze job aankon en werd hij in ere hersteld. Maar hij vergat de blamage nooit...

INVLOEDRIJK

Zowel Grieken als Bulgaren erkenden de invloedrijke rol die hij speelde in de realisatie van de Grieks-Bulgaarse alliantie van 1911-1912. Dit was een huzarenstukje want de Bulgaren en de Grieken waren zowat acht eeuwen lang vijanden geweest en de bittere herinneringen aan de pogingen van de Griekse Phanarioten³ om de Bulgaarse cultuur te vernietigen wogen op de besprekingen. Maar Bourchier kon genoeg tact en overtuigingskracht aan de dag leggen om de besprekingen tot een goed einde te brengen.

Het waren niet alleen de vooraanstaande Bulgaren die Bourchier dankbaar waren. Een groep Macedoniërs gaf hem een paard met de naam Yaver cadeau. De begeleidende brief luidde als volgt: 'De Bulgaren zullen nooit uw verdediging van hun nationale idealen en uw strijd voor hun realisatie in het verleden en het heden vergeten, wanneer de hele wereld zich had gekeerd tegen de lijdende Bulgaarse natie'. Bourchier heeft het paard zijn hele leven gekoesterd en hij gebruikte het elke dag voor een ritje door de Boris Gardens⁴ en de Constantinopellaan.

Bourchier was triest wanneer de Grieken weigerden om zich terug te trekken uit Adrianopel⁵, dat bij verdrag aan Bulgarije was toegewezen. Evenzeer werd hij onaangenaam verrast toen

de Bulgaren hun vroegere bondgenoten aanvielen. Dit leidde tot het rampzalige Verdrag van Boekarest van 1912: Bulgarije verloor bijna alle gebied dat vooraf werd veroverd. Indien hij dat had geweten dan had hij gepoogd om in de plaats van strijd verzoening na te streven. Hij geloofde sterk in vriendschap onder de volkeren van de Balkan, maar de vijanden van Bulgarije zagen hem eerder als de leider van een samenzwering om het land onafhankelijk te houden.

Een Griekse krant 'Atlantis' beschreef in februari 1914 hoe aan Bourchier een groot domein van een vroeger klooster cadeau werd gedaan en hoe hij uren doorbracht in het Bulgaarse ministerie van Buitenlandse Zaken terwijl hij valse horrorverhaaltjes verzong en verspreidde over het gedrag van de Griekse troepen in Macedonië. Daar was niks van waar maar het maakte hem wel verdacht. En daar konden de Grieken wel ver in gaan. Om zijn reputatie en zijn invloed te counteren werd een bekende Londense acteur met dezelfde achternaam, Arthur Bourchier, door een aantal vooraanstaande Grieken benaderd en uitgenodigd om op hun kosten naar de Balkan te gaan. De bedoeling was om van daaruit artikelen te schrijven naar een concurrerende Engelse krant. Hij moest deze ondertekenen met 'Bourchier', maar hij moest ze niet zélf schrijven. Daar zouden de Grieken wel voor zorgen. Zo hoopten ze om het Britse publiek met propaganda voor de Grieken onder zijn naam dermate te misleiden dat het zou denken dat de arme man zijn verstand verloren had. Het aantrekkelijke aanbod van een vrije vakantie werd geweigerd...

DE EERSTE WERELDOORLOG

Wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbrak probeerde Bourchier onvermoeibaar om de Bulgaren aan de kant van de Geallieerden te krijgen. Hij wist dat Bulgarije de kant zou kiezen van diegene die een oplossing zou vinden om Macedonië in Bulgarije te integreren. Beide partijen, de Geallieerden en de Centralen, maakten Bulgarije het hof, al was het maar uit vrees dat het grote Bulgaarse leger tegen hen zou worden ingezet. De prijs was uiteraard Macedonië. De Centralen waren bereid om niet alleen Macedonië, maar ook Thracië, aan te bieden. De Geallieerden wilden enkel delen van Thracië aanbieden en de gedeelten van Macedonië, die Servië wilde afstaan na zijn successen in de Tweede Balkanoorlog van 1913. Bulgarije koos daarom voor de Centralen. Bourchier mislukte dus in zijn opzet en was daar het hart van in. Als Brits onderdaan moest hij het land verlaten en verhuisde naar Roemenië. Maar hij mocht zich

blijven koesteren in de dankbaarheid van het Bulgaarse volk. Uit erkentelijkheid voor zijn verdiensten zorgde de regering ervoor dat Ivan Gruev, zijn knecht, van legerdienst ontslagen was, zodat hij kon zorgen voor Bourchiers zaken en vooral voor zijn paard Yaver, het geschenk van de Macedoniërs. Vanuit Boekarest schreef hij: *“Alhoewel u de verkeerde kant hebt gekozen in deze oorlog, zal ik nooit vergeten dat uw zaak rechtvaardig is en, wanneer de vrede terugkomt, zal ik de legitieme rechten van het Bulgaarse volk opnieuw verdedigen”*.

VERSAILLES

Maar wanneer er weer vrede heerste was Bourchier een oude, vermoeide man geworden. De hevige passies, die de oorlog had teweeggebracht, waren niet te verzoenen met de kalmte en de doordachtheid, die hem zo eigen waren. Hij bracht in 1917 nog verslag uit vanuit Odessa en Sint-Petersburg over het begin van de Russische Revolutie, maar in 1918 nam hij ontslag bij The Times om zich volledig te wijden aan een rechtvaardige oplossing voor de Balkan. Omwille van de hoge waardering, die hij in Bulgarije genoot, werd hij consul-generaal van Bulgarije in Londen en vroeg men hem nog om, als een niet-officiële vertegenwoordiger, de Bulgaarse belangen te verdedigen op de Conferentie van Versailles. Dit was een zware taak omwille van de steun van Bulgarije voor Duitsland en de Dubbelmonarchie tijdens de oorlog. Hij huurde een kamer in Parijs en probeerde iedereen die hij ontmoette te overtuigen dat Bulgarije enkel in de oorlog was gestapt omwille van zijn onvervulde droom, de integratie van alle Bulgaarse volkeren, inbegrepen Macedonië. Het waren de verliezen uit de Tweede Balkanoorlog⁶ van 1913 die het land in de armen van de Duitsers hadden gedreven. Hij argumenteerde dat Bulgarije nooit ‘de andere kant’ had gekozen indien de Geallieerden datgene wat Bulgarije toekwam ook effectief hadden toegewezen. Het komt een volk toe, vervolgde hij, om in vrede samen te leven, maar aan de etnische Bulgaren is dit voorrecht steeds ontzegd geweest, behalve een korte periode na het verdrag van San Stefano⁷.

De rol van Bourchier op de vredesconferentie wordt vaak vergeleken met deze van Lawrence of Arabia voor de Arabische zaak: het waren beiden eenzame stemmen, die pleitten voor een zaak, waar niemand nog geïnteresseerd in was⁸. Schrijvend was dat niemand op de conferentie méér wist van Bulgarije dan hij, maar dat hij nooit officieel geconsulteerd werd. In een brief aan The Times uit 1919 schreef Bourchier dat het probleem op de vredesconferentie ging ‘over volkenrecht, niet over beloning

—
3 De term Phanarioten werd en wordt nog altijd gebruikt voor de Griekse inwoners van Istanboel die in de wijk Phanar/Fener wonen. De belangrijkste Phanariot is de patriarch van Constantinopel. In de loop van de geschiedenis kreeg de term allerlei bijkomende betekenissen. In het bijzonder sloeg de term op hooggeplaatste christenen in het Ottomaanse rijk die allerlei hoge functies kregen als ambassadeur of gouverneur van een provincie en zelfs minister.

4 De Boris Gardens zijn de oudste tuinen van Sofia

5 Vandaag heet de stad Adrianopel in het Nederlands Edirne en in het Bulgaars Odrin. Hij ligt vandaag in het Europees deel van Turkije in het historische Thracië. Edirne is de hoofdstad van de gelijknamige provincie.

6 De Tweede Balkanoorlog (juni 1913) brak uit omdat Bulgarije, ontevreden over haar deel van de buit uit de Eerste Balkanoorlog, haar vroegere bondgenoten Servië en Griekenland aanviel. De Serviërs en de Grieken weerstonden het Bulgaarse offensief en lanceerden de tegenaanval. Ze vielen Bulgarije binnen. Het inspireerde de Roemenen -waarmee Bulgarije ook al territoriale twisten uitvocht- om op hun beurt het land binnen te vallen. Ook het Ottomaanse Rijk probeerde voordeel uit de situatie te halen om terrein, dat het in de vorige oorlog had verloren, terug te winnen. Wanneer Roemeense troepen Sofia naderden vroeg Bulgarije de wapenstilstand aan en dat resulteerde in het Verdrag van Boekarest, waarin Bulgarije delen van zijn winst uit de Eerste Balkanoorlog moest afstaan aan Servië, Griekenland en Roemenië. In het Verdrag van Constantinopel verloor Bulgarije Edirne aan de Ottomanen.

7 Het verdrag van San Stefano (1878) tussen de Russen en de Ottomanen voorzorg in een autonoom Bulgaars vorstendom na bijna 500 jaar Ottomaanse overheersing. De dag dat dit verdrag werd getekend (3 maart) is nog altijd gevierd als ‘Liberation Day’ in Bulgarije. Maar het grote Bulgarije verontrustte de buurlanden én Frankrijk en Groot-Brittannië en het Verdrag van Berlijn enkele maanden later vernietigde het Verdrag van San Stefano, zonder dat de Bulgaren hier zelf ook maar enige inspraak hadden.

8 Robert Kaplan, ‘Balkan Ghosts, a Journey through History’

of straf' en dan moest de rechtmatige vordering van Bulgarije ernstig genomen worden. Het was boter aan de galg. Gezien Bulgarije niet officieel vertegenwoordigd was op de besprekingen moest het in 1919 het Verdrag van Neuilly ondergaan: het verloor alles wat het had gewonnen door in 1915 de oorlog in te gaan. Het moest een deel van West-Thracië aan Griekenland afstaan, verschillende grensgebieden aan Joegoslavië, Zuid-Dobrudja bleef in Roemeense handen, en het Bulgaarse leger werd beperkt tot 20.000 man. Vae Victis?...

EEN OUTSIDER

Bourchier is in zijn carrière altijd een outsider gebleven. Als geboren Ier had hij een duidelijke niet-Engelse kijk op de Balkanproblemen. Hij bekeek ze vanuit de ogen van de 'andere'. Deze instelling was niet alleen romantisch, maar ook politiek en cultureel geïnspireerd. Enerzijds zijn kennis van het Grieks en het Bulgaars en zijn begrip voor de gewoonten en tradities van de Bulgaren en anderzijds hun gevoelens jegens hem maakten hem tot een obsessieel verdediger van de Bulgaarse en Macedonische zaak. Dit viel niet altijd in goede aarde bij het Britse establishment, dat geen gelegenheid onbenut liet om hem verdacht en belachelijk te maken. Zelfs zijn eigen werkgever The Times had bedenkingen bij die Balkancorrespondent, die geregeld aan de kant van een 'vijandelijke' staat ging staan. Een cynische nota uit 1919 van de vroegere Britse ambassadeur Dering aan minister Lord Curzon toont aan hoezeer Bourchier en zijn niet-Britse opvattingen hem irriteerden: 'De heer J.D. Bourchier (gelukkig niet langer in dienst van The Times), die na

een té lang verblijf in Bulgarije geleerd had zichzelf als onfeilbaar te beschouwen, was in staat om - mogelijks wegens zijn groeiende gehoorzwakte - alleen één zijde van een probleem te begrijpen. Zo was hij ongeschikt om de publieke opinie juist te informeren. Ik zeg dit met opzet, wetende dat in vele plaatsen in dit land de naam van Bourchier vereerd wordt als een geliefde van Bulgarije. Men heeft mij uit betrouwbare bron verteld dat in een dorp het bed waarin hij heeft geslapen beschouwd wordt als een reliekschrijn, waarrond men brandende kaarsen plaatst'.

'ONZE BOURCHIER IS DOOD'

Hij keerde voor de laatste keer terug naar Bulgarije om er te sterven aan de gevolgen van een hartaanval, op 30 december 1920 in Sofia. De kranten schreven: 'Onze Bourchier is dood' en een grote menigte verzamelde aan het Grand Hotel Bulgaria, waar twee kamers zijn thuis waren geweest gedurende dertig jaar. Het toonde aan hoezeer hij in zijn tweede vaderland geliefd was. Tekenend is dat de begrafenisplechtigheid plaatsvond in de Alexander Nevski Herdenkingskathedraal in Sofia, één der grootste en belangrijkste monumenten in neo-Byzantijnse stijl. De plechtigheid verliep volgens de orthodoxe ritus en er was zoveel volk afgekomen dat zeer velen, zelfs ambassadeurs, de kerk niet binnen konden. En langs de weg naar de laatste

Om hem te eren werden postzegels met zijn afbeelding uitgegeven. Graf van Bourchier in de nabijheid van het Rilaklooster. Het eerste woord is nog altijd 'Angliksi'...

rustplaats in Rila stonden de mensen rijen dik om een laatste eer te bewijzen aan 'de trouwste vriend, die Bulgarije ooit heeft gehad', zoals zijn biografie Lady Grogan het uitdrukte.

Na zijn dood kreeg hij talrijke eerbetuigingen. Vroegere eerste ministers van Griekenland en Bulgarije noemden hem een grote vriend van hun land en koningen, boeren, politici en zelfs de communistische leiders van Bulgarije hebben hem geprezen.

RILA

Hij werd begraven, zoals hij het wenste, net buiten de muren van het beroemde klooster van Rila¹⁰. Het was koning Boris zélf, die zijn laatste wens inwilligde. Rila is een mysterieuze plaats in de bergen, omringd door bossen en hoge bergtoppen, die het grootste deel van het jaar met sneeuw zijn bedekt. Het klooster is één van de mooiste van Bulgarije en het middelpunt van de Bulgaars-orthodoxe spiritualiteit. Het graf is een eenvoudige granieten plaat in metaal gevat en vandaag moeilijk te vinden omwille van de begroeiing, die nu heel wat weelderiger om zich heen grijpt dan toen hij begraven werd. Het graf vermeldt alleen de naam en de data van geboorte en overlijden, maar op een verklarend paneel wordt – verkeerdelijk - vermeld dat hij een 'Angliski' (Engels) journalist was. De Ierse ambassadeur maakte hierover een opmerking en de abt van het Rilaklooster antwoordde dat men zich in de tijd van het overlijden niet bewust was van het verschil en beloofde hem dat 'Angliski' verwijderd zou worden om alsdan de échte nationaliteit te vermelden, de Ierse.

Vele jaren later, in 1983, werd 'The Times Correspondent Reporting from Sofia' uitgegeven door de officiële Sofia Press als een (sic) 'nederige hulde aan een journalist en humane mens, een kampioen van de verdrukten en een vechter voor evenwicht in de relaties tussen de volkeren in de Balkan'.

In 1990 wijdde de Bulgarian Society for British Studies haar eerste nationaal congres aan de 140ste verjaardag van zijn geboorte en de 70ste verjaardag van zijn dood.

Ter gelegenheid van de restauratie van zijn graf in Rila in 1996 schreef The Times een artikel over haar vroegere correspondent: *"He was a private man, nervous, haunted by growing deafness, probably homosexual, but he became a close confidant of kings and ambassadors in their labyrinthine intrigues"*¹¹ Dat de krant het na al die jaren nog steeds moeilijk had om iets positiefs te zeggen over hem had een goede reden: Bourchier was nog altijd beschouwd als de pleitbezorger van een vroegere vijand en in dat licht was alles wat hij schreef al op voorhand verdacht.

LATE IERSE ERKENNING

Zijn roem in Bulgarije staat in schril contrast met zijn faam in eigen Ierland. Pas in de laatste jaren werd hem ook daar enige eer bewezen. De Ierse ambassadeur in Sofia, Keating, die in 2005 aantrad, organiseerde een aantal ceremonies rond de figuur van Bourchier en startte met de traditie om elk jaar een bloemenkrans op zijn graf in Rila te leggen. In de National Library in Dublin werd een tentoonstelling georganiseerd van documenten, die aan Bourchier zijn toegeschreven, en men denkt eraan om een herdenkingsplaat - betaald door Bulgarije - in Ierland te onthullen.

Vandaag is het niet meer mogelijk dat een man alleen zo een grote invloed kan uitoefenen in een land, dat niet het zijne is. En het is goed zo. Bourchier zou vandaag een vreemde figuur lijken en veel van zijn stellingen zouden nu ouderwets en verkeerd lijken. Maar hij was een man van zijn tijd, die misschien juist omdat hij van Ierse afkomst was zich op deze hartstochtelijke manier achter de Bulgaarse zaak heeft gesteld. Beide landen, Ierland en Bulgarije, zijn kleine landen in de periferie van Europa. Beiden hebben een sterke volkstraditie, die zich vooral uit in de muziek en de dans. In de 19de eeuw hebben beide, met de opmars van het nationalisme, gevochten voor autonomie. Het leidde in beide gevallen tot de vorming van onafhankelijke, soevereine staten. Misschien is het dan toch niet zo uitzonderlijk dat een hardhorig Ierse journalist in de Balkan een held is geworden. Wellicht zat die strijd lust en hang naar onafhankelijkheid en soevereiniteit hem wel in de genen en is Bulgarije eerder door het lot des levens het land geworden waar hij deze idealen kon realiseren.

Jan Breyne

BIBLIOGRAFIE

- Crampton R.J., A Concise History of Bulgaria, Cambridge, 1997
 Devoy, John, Recollections of an Irish Rebel, New York, 1929
 Foley Michael, James David Bourchier, an Irish Journalist in the Balkans, Dublin Institute of Technology
 Lady Grogan E.F.B., The Life of JD Bourchier, London, 1932
 Kaplan Robert D., Balkan Ghosts, a Journey through History, New York, 1994
 Williams Harold, J.D. Bourchier (obituary), Slavonic Review, June 1922

—

9 'Wee de overwonnenen!' (citaat van Livius, 'Ab urbe condita')

10 Het Rila klooster ligt in het Rilagebergte, op 117 km ten zuiden van Sofia in West-Bulgarije. Het is eeuwenlang het spirituele centrum van de orthodoxe kerk geweest en wordt nog elk jaar door honderdduizenden bedevaarders bezocht. In 1983 werd het klooster door Unesco tot Werelderfgoed uitgeroepen

11 The Times, 22 januari 1996

O N T R O E R P A R C O U R S

Op stap met drie (Amerikaanse) kleinkinderen van een dokter en verpleegster van l'Océan

Op 4 augustus 2016 ontving Luc De Munck een mail van Pieter Trogh van het Kenniscentrum, met de vraag of hij gevolg kon geven aan een mail uit de Verenigde Staten. Het bleek om een vraag van Mimi Jenkins te gaan, kleindochter van een Belgische dokter en een Canadese verpleegster, die tijdens de oorlog in het Rode Kruishospitaal L'Océan in De Panne hadden gewerkt en kort na de oorlog waren getrouwd. Het was het begin van een vrij intensief mailverkeer en uiteindelijk een tweedaagse, waarin hij met Mimi, zus Patricia en broer Peter in de voetsporen van hun grootouders stapte. Hun verhaal.

'LEERLING' VAN DOKTER DEPAGE

Grootvader Frans Lambrichts werd geboren in Luik op 30 januari 1886. In de voetsporen van zijn vader Antoine, die huisarts was, ging hij geneeskunde studeren aan de toen vermaarde medische faculteit van de Luikse universiteit. Als pas afgestudeerd arts vestigde dokter Lambrichts zich omstreeks 1910 in Brussel, hij ging er als chirurg werken in het Sint-Pietersziekenhuis onder leiding van dokter Antoine Depage, zijn latere hoofdgeneesheer in L'Océan. In maart 1917 werd hij door de medische dienst van het leger immers aangeduid voor dat hospitaal in De Panne. Een maand eerder was hij via

de Belgisch-Nederlandse grens in Maaseik terechtgekomen in het Belgisch consulaat in Rotterdam, waar hij een paspoort kreeg om naar Folkestone door te reizen. Eind november 1917 kwam hij dan effectief in De Panne terecht. Opmerkelijk is wel dat hij door de medische dienst van het leger niet alleen voor L'Océan werd aangeduid, maar ook voor Calais-Virval (dat afhing van L'Océan) en voor de Eerste Legerdivisie. Dat is eerder uitzonderlijk, het wijst erop dat de legeroverheid hem als chirurg in geval van nood ook voor haar eigen diensten wilde inschakelen.

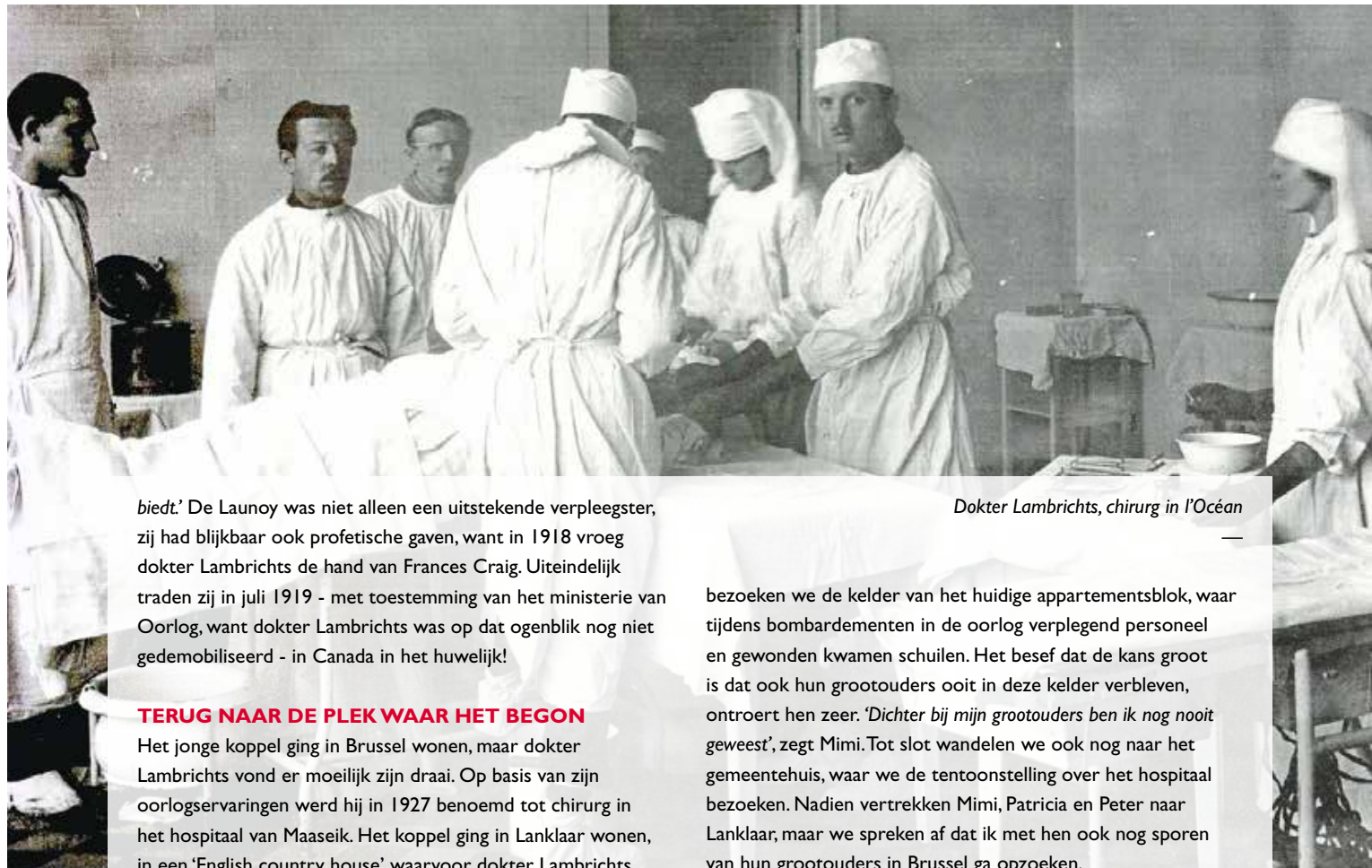
'EEN ECHT SCHILDERSMODEL'

Net op het ogenblik dat dokter Lambrichts in het hospitaal aan de slag ging, kwamen ook een aantal buitenlandse verpleegsters in De Panne toe. Eén ervan was Frances Craig. Zij werd op 14 oktober 1890 geboren in het Canadese Ontario, als dochter van een adellijke Franse vader en een Franse moeder. Voor de oorlog had zij in New York voor verpleegster gestudeerd, op 1 december 1917 kwam zij met een aantal Amerikaanse collega's in De Panne terecht. Die dag schreef de Belgische verpleegster Jane de Launoy in haar dagboek: 'Amerikaanse verpleegstersploegen met hoofddeksels in alle vormen komen aan.

Miss Linderman, mistress Snowden, miss d'Anterrosches-Bonner, een jongensachtig type en een uitstekend gezelschap aan wie ik veel plezier beleef, en miss Craig, een heel leuk meisje met een transparant schortje op Hollandse wijze in plooitjes rond het middel. Zij is een echt schildersmodel, ik wijs er de tekenende dokter Lambrecht² op, maar hij lijkt ook dadelijk te hebben begrepen welke kansen dit onverwachte model

Dokter Frans Lambrichts _ Verpleegster Frances Craig, de latere mevrouw Lambrichts

bedt.' De Launoy was niet alleen een uitstekende verpleegster, zij had blijkbaar ook profetische gaven, want in 1918 vroeg dokter Lambrichts de hand van Frances Craig. Uiteindelijk traden zij in juli 1919 - met toestemming van het ministerie van Oorlog, want dokter Lambrichts was op dat ogenblik nog niet gedemobiliseerd - in Canada in het huwelijk!

TERUG NAAR DE PLEK WAAR HET BEGON

Het jonge koppel ging in Brussel wonen, maar dokter Lambrichts vond er moeilijk zijn draai. Op basis van zijn oorlogservaringen werd hij in 1927 benoemd tot chirurg in het hospitaal van Maaseik. Het koppel ging in Lanklaar wonen, in een 'English country house' waarvoor dokter Lambrichts zoals gezegd de plannen had getekend en waarin hij ook een huisartsenpraktijk had. Het koppel kreeg drie dochters: Marion, Betty en Patsy. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog wilden ze niet dat hun dochters ook een oorlog zouden meemaken, daarom werden ze op een vliegtuig richting Amerikaanse vrienden gezet. Mimi, Patricia en Peter Jenkins zijn de kinderen van Marion, de oudste dochter. Vooral onder impuls van Mimi wilden zij honderd jaar later teruggaan naar de plek waar de romance tussen hun grootouders - overleden in respectievelijk 1950 en 1976 - begon, vandaar hun vraag aan het In Flanders Fields Museum...

'WIJ VOELEN NOG ALTIJD CONNECTIE MET HEN'

Op 2 oktober was het dan - na uitvoerig mailverkeer in de voorgaande weken - eindelijk zover: ik heb 's morgens met Mimi, Patricia en Peter (die de dag voordien het museum in leper hadden bezocht) afgesproken in De Panne. Na een kort kennismakingsgesprek, staan er meteen twee interviews op het programma: om 11 uur met een journaliste van Het Laatste Nieuws, om 12 uur met een journaliste van De Krant van West-Vlaanderen. 'Wij voelen nog altijd connectie met hen', begint Patricia - die zelf als verpleegster werkt in het hospitaal van de Stanford University - het gesprek, het zet meteen de toon voor twee boeiende gesprekken (en twee uitvoerige en mooie artikels achteraf). Tijdens het middageten blijkt dat de drie heel wat weten over het leven van hun grootouders. Toch zijn ze verbaasd en ook wel aangenaam verrast om te horen dat L'Océan hét modelhospitaal in niet-bezet België was. Samen staan we stil voor de herdenkingsplaten voor het hospitaal en voor dokter Depage, maken we een ommetje langs het enige van de 46 gebouwen van L'Océan dat nog is overgebleven, en

Dokter Lambrichts, chirurg in l'Océan

bezoeken we de kelder van het huidige appartementsblok, waar tijdens bombardementen in de oorlog verplegend personeel en gewonden kwamen schuilen. Het besef dat de kans groot is dat ook hun grootouders ooit in deze kelder verbleven, ontroert hen zeer. 'Dichter bij mijn grootouders ben ik nog nooit geweest', zegt Mimi. Tot slot wandelen we ook nog naar het gemeentehuis, waar we de tentoonstelling over het hospitaal bezoeken. Nadien vertrekken Mimi, Patricia en Peter naar Lanklaar, maar we spreken af dat ik met hen ook nog sporen van hun grootouders in Brussel ga opzoeken.

'WE'LL STAY IN CONTACT'

Een paar dagen later zit ik om 8 uur 's morgens al met hen aan de ontbijttafel in het stemmige appartementje, dat ze voor het slot van hun verblijf hebben gehuurd in de buurt van de Brusselse Grote Markt. We wisselen foto's en documenten uit, ze vertellen uitgebreid over hun grootmoeder, die ze nog hebben gekend en die ervoor gezorgd heeft dat er nog heel wat informatie over de oorlogsperiode bewaard is gebleven. Na een lang en boeiend gesprek is het al bijna middag als we richting Legermuseum vertrekken, waar ik voor hen al voordien de militaire dossiers van hun grootouders had opgevraagd en geraadpleegd. Ze zijn in de wolken met de inhoud van de dossiers, vooral de handschriften van hun grootvader en -moeder worden gretig gekopieerd. Nadien neem ik hen mee naar de Charlerloisesteenweg in Sint-Gillis, de plek waar hun grootvader zowel voor als na de oorlog (toen met zijn vrouw) heeft gewoond. Het huis bestaat jammer genoeg niet meer, nu zijn er kantoren gevestigd van het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn, dat overigens net na de oorlog werd opgericht. Vandaar gaan we te voet naar het Sint-Pietershospitaal, we volgen zo de weg die hun grootvader vaak heeft afgelegd om naar zijn werk te gaan. Ze zijn onder de indruk van het immense ziekenhuis, samen staan we enkele ogenblikken stil bij het borstbeeld van dokter Depage aan de ingang. Om onze

1 Ook leperling Pierre Nolf deed dat. Tijdens de oorlog kwam hij eveneens in L'Océan en ook in Cabour terecht. Na de oorlog werd hij minister en nadien voorzitter van het Belgische Rode Kruis

2 Zij bedoelt hier wel degelijk Lambrichts, die in zijn vrije tijd tekende; na de oorlog zal hij zelfs de plannen tekenen voor zijn eigen woning in het Limburgse Lanklaar en voor nog twee andere huizen

ontroering door te slikken en spoelen, sluiten we de dag af in een restaurant in de Marollen. Bij een typisch Belgisch gerecht bekijken Mimi, Patricia en Peter met veel dankbaarheid terug op deze tweedaagse tocht in de voetsporen van hun grootouders tijdens de Eerste Wereldoorlog, en nemen ze zich voor om binnen twee jaar - ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van het einde van de oorlog - terug te komen. 's Anderdaags krijg ik in alle vroegte vanop de luchthaven van Zaventem nog een laatste sms: 'We'll stay in contact!' Wordt dus misschien vervolgd...

Luc De Munck aan de gedenkplaat van l'Océan met de kleinkinderen Mimi, Patricia en Peter

Luc De Munck

© Foto's: Verzameling Mimi Jenkins en ApArtinMedia

REMEMBRANCES

Reeds gepland voor 2017:
(uitnodigingen volgen)

10 juni 2017: La Plus Douve Military Cemetery - Mesen: honderd jaar na datum dat Sapper Frank Wiltshire sneuvelde.

29 juni 2017: Kimmel Château Military Cemetery: Pte. Oldfield - in samenwerking met basisschool Immaculata.
5 juli 2017: Ferme Olivier Cemetery - Elverdinge: honderd jaar na datum dat Pte. Robert Hope/Heppele werd geëxecuteerd.

31 juli 2017: Artillery Wood Cemetery: Pte. Francis Ledwidge en Pte. Hedd Wyn.

4 augustus 2017: Brandhoek Military Cemetery: Cpt. Med. Noel Chavasse - Double VC

24 september 2017: Nine Elms Military Cemetery - Poperinge: Pte. Gordon Wilson

11 mei 2018: Soldatenfriedhof Hooglede: Ernst Marchand honderd jaar na datum dat hij sneuvelde.

Wie een gesneuvelde met de VIFF wenst te herdenken mag steeds mailen naar:
gilbert.ossieur@skynet.be

G A S T B I J D R A G E

Vrouwe Justitia aan het front: WEEGSCHAAL, ZWAARD EN BLINDDOEK

In 'De Juristenkrant' van 27 mei 2015 verscheen een hoogst lezenswaardig artikel van de hand van de bekende advocaat Paul Bekaert over de militaire rechtspraak tijdens de Eerste Wereldoorlog. Binnen enkele maanden zal het 100 jaar geleden zijn dat Alois Wulput uit Molenbeek werd geëxecuteerd op 3 juni 1918 in Oostduinkerke en deze executie was aanleiding voor meester Bekaert om een kritische analyse te maken over de manier waarop tijdens de oorlog recht werd gesproken. De auteur is advocaat aan de Balie van Brugge, lid van de Algemene Vergadering van de Liga voor Mensenrechten en lid van de Commissie Mensenrechten van 'The Council of Bars and Law Societies of Europe'. Een gezaghebbende stem. Wij danken de auteur en de uitgever van De Juristenkrant voor hun toestemming tot overname van dit artikel.

In de rust die over de blanke duinen van De Panne waart, weerklinkt 'te velde' uit de klaoenen. De griffier van het militair gerechtshof leest het doodsvonnis voor. Daarop beveelt de krijgsauditeur 'au nom du Roi, que force soit faite'. Het vuurpeloton schouderd het geweer en vuurt op bevel. De veroordeelde zakt in elkaar. De onderofficier, hoofd van het vuurpeloton, stapt naar hem toe en geeft hem het genadeschot. Opnieuw weerklinkt 'te velde'. Het is 3 juni 1918, 6 uur 's morgens. De geëxecuteerde militair is Alois Wulput uit Molenbeek, ter dood veroordeeld wegens moord op een overste. 'De militaire rechtspraak is voor de rechtspraak wat de militaire muziek voor de muziek is.' Die boutade bewijst dat de krijgsgerechten steeds met een scheef oog bekeken werden, zeker in vreedstijd, maar des te meer in oorlogstijd. 'A la guerre, comme à la guerre', verzacht dit oordeel, of is het een vooroordeel? Professor en advocaat Stanislas Horvat wijdde er zijn doctoraal proefschrift aan met als titel 'De vervolging van de militair-rechtelijke delicten tijdens WO I'. Zijn zeer goed gedocumenteerd werk geeft een genuanceerd beeld van de militaire rechtbanken en hoven. Minder mededogen kende Hendrik Marck. Hij was advocaat en oorlogsvrijwilliger. Na de

oorlog werd hij volksvertegenwoordiger voor de katholieke partij en later minister. In 1916 werd hij burgerlijk rechter benoemd bij de krijgsraad. Zo kon hij duizenden dossiers van militaire betichten onderzoeken en duizenden vonnissen lezen. Hij zag militaire rechters en krijgsauditeurs aan het werk, niet alleen op de zittingen maar ook in de kamer van beraadslaging of in het onderzoekskabinet. Hij hoorde de betichten met hun uitleg en verdediging. Tijdens zijn tussenkomst in het amnestiedebat in 1921 in de Kamer maakte hij van de krijgsgerechten in de oorlog brandhout. Volgens hem waren zij op zichzelf al een slagveld. Hier was een ervaringsdeskundige aan het woord die letterlijk in de vuurlinie stond. Op dezelfde lijn zit de historicus Siegfried Debaeke. In zijn boek onder de veelzeggende titel 'De dood met de kogel - 11 arme drommels ten onrechte gefusilleerd?' spitst hij zich volledig toe op de terdoodveroordeelden die voor het vuurpeloton kwamen. Zijn werk is een vernietigende akte van beschuldiging aan het adres van het Belgische krijgsgerecht, het leger en de overheid.

REIZENDE RECHTERS

Bij het uitbreken van de oorlog in 1914 dateerde de militaire strafwetgeving nog uit de Franse en de Hollandse tijd. Pas in 1899 werd het krijgsrecht gedeeltelijk gewijzigd. De militaire strafwetgeving was dus zeker volkomen verouderd toen WO I uitbrak. Zij was allerm minst aangepast aan de oorlogsomstandigheden. De magistraten, onvoldoende in aantal, waren niet bedreven in de oorlogswetgeving. Zij waren bovendien voor veel onderzoeksoopdrachten afhankelijk van de legeroversten. Het inrichten van krijgsraden overal te velde maakte de organisatie van het krijgsauditoraat een bijna even grote puinhoop als de omgeving. Zo werden twee beklagden geëxecuteerd op grond van een wet die niet meer in voege was. Verder was er een komen en gaan van krijgsgerechten. Dat alles was zeker niet bevorderlijk voor een efficiënte en serene rechtspraak. Elk van de zes legerdivisies had gedurende de

hele oorlog haar eigen krijgsraad. Er werden ook krijgsraden opgericht bij het algemeen hoofdkwartier van het leger en bij de opleidingscentra in Frankrijk die achtereenvolgens zetelden in Cherbourg, Caen en Parigné-L'Eveque. Er was een krijgsraad bij de Belgische eenheden toegevoegd aan de Franse en Britse troepen, bij de bevoorradingstroepen in Calais, één bij de regering in Le Havre, één in Londen en tot slot nog een bijkomende krijgsraad toen de cavaleriedivisie gesplitst werd. Al die krijgsraden te velde hadden hun handen meer dan vol met de 75.000 à 170.000 militairen. De krijgsraden verbonden aan de divisies zetelden in de onmiddellijke buurt van het hoofdkwartier. Dat betekende dat ze in de eerste oorlogsmaanden geregeld verhuisden. Zo verbleven de divisiecommandanten en hun staven tijdens de slag om de IJzer soms maar enkele dagen in een dorp of een bepaalde boerderij om dan weer een veiliger oord op te zoeken. Er is een foto bewaard van een krijgsraad die zetelt in een herberg in Oostvleteren. De affiches van de openbare verkopen zijn er nog op te zien. Het krijgshof had lange tijd geen vaste stek. Het hof verhuisde van Brussel naar Antwerpen, vervolgens naar Oostende en zetelde enkele dagen later in Veurne. Na de slag aan de IJzer zetelde het krijgshof meestal in het landhuis in Veurne, soms in Calais en ook even in Hondschote. Uiteindelijk betrok het krijgshof vanaf november 1915 een villa in De Panne.

MACHTIGE KRIJGSAUDITEURS

In het militair strafproces kwam er geen onderzoeksrechter en geen onderzoekerecht tussen, geen raadkamer of kamer van inbeschuldigingstelling. Een zogenaamde 'gerechtelijke commissie' oefende zowel de bevoegdheden van de procureur des Konings als die van de onderzoeksrechter uit. Ze bestond uit de krijgsauditeur en twee officieren. Een klacht met burgerlijke partijstelling tijdens het onderzoek was onmogelijk. De gerechtelijke commissie kon een bevel tot aanhouding, vrijheidsberoving, uitvaardigen. Zij oordeelden over de verlenging. De beklaagde moest wel worden gehoord. Dat werd wel eens met voeten getreden. Ook de maandelijkse bevestigingen bleven niet zelden uit. Sancties waren er niet. Een wettelijke regeling ontbrak. Tijdens WO I werden niet minder dan 87.805 strafdossiers geopend. De lat om te vervolgen lag dus zeer laag. De krijgsauditeur bracht iets minder dan de helft van die dossiers uiteindelijk voor de krijgsraad. Het is zonneklaar dat veel van die klachten in werkelijkheid louter tuchtklachten waren en/of ongegronde klachten. Alle klachten

bij de krijgsauditeur gingen in de regel uit van de legeroverheid. De krijgsauditeur en de gerechtelijke commissie mochten niet op eigen initiatief een zaak seponeren en verticaal klasseren. De militaire overheid had het laatste woord. Het is dan ook voor de hand liggend dat het tussen de krijgsauditoraat en de militaire overheid niet altijd boterde. De bevelhebber had het recht te vervolgen wanneer hij dat nodig achtte. De krijgsauditeurs hielden echter hun slag om de arm. Eenmaal de zaak voor de militaire rechtbank, de krijgsraad, behandeld werd, kon de krijgsauditeur in volle onafhankelijkheid de vrijspraak vragen. Aan veel processen was volgens volksvertegenwoordiger Hendrik Marck gebrekkig onderzoek voorafgegaan. Veel dossiers waren zeer onvolledig, zowel over het verleden van de betichte als de feiten zelf. Meermaals was het onderzoek onregelmatig. Het kamerlid gaf toe dat er bekwame krijgsauditeurs waren: beroepsmagistraten en ervaren advocaten die hun taak op een schitterende wijze volbrachten. Maar hij voegde eraan toe dat er ongelukkig genoeg ook waren die zeer jong waren, die nooit rechter of toegevoegd rechter waren geweest en die zelfs geen enkel jaar balie achter de rug hadden. Er waren krijgsauditeurs die het militair strafwetboek hoegenaamd niet kenden en zeker niet de militaire strafrechtpleging. Het waren uitgerekend die personen die het recht hadden te vervolgen, aanhoudingen te bevelen, requisitoiren te houden en aan de krijgsraden de veroordeling te vragen van de soldaten, van wie ze meestal het leven niet kenden omdat ze zelf nooit een geweer hadden gedragen. Volgens Marck vervolgden de krijgsauditeurs zelfs de kleinste misstappen.

EVANGELIE VAN HET O.M.

Krijgsraden telden 5 leden: 4 militairen en een burgerrechter. Een officier zat de krijgsraad voor. Het krijgshof was samengesteld uit een burgermagistraat, voorzitter, raadsheer van een hof van beroep en 4 hogere officieren. De krijgsauditeur en de auditeur-generaal bij het krijgshof namen het openbaar ministerie waar. Gezien de oorlogsomstandigheden waren er grote communicatieproblemen tussen cliënten en advocaten, zowel voor, tijdens, als na het proces. De verdediging liet volgens het geciteerde parlementslid te wensen over, in het begin van de oorlog was de verdediging zelfs gewoon rampzalig. Ze werd toen niet aan doctors in de rechten of advocaten toevertrouwd maar aan mensen die geen rechten gestudeerd hadden. De volksvertegenwoordiger had zelf een zaak bijgewoond waarbij een rijkswachter een betichte verdedigde. Volgens een

collega zou een zaalwachter een soldaat verdedigd hebben en gerepliceerd op het requisitoir van de krijgsauditeur. Het krijgsgerecht kon een tuchtstraf uitspreken in plaats van een militaire straf of het kon de zaak naar de korpsoverste sturen om hem een tuchtstraf te laten uitspreken. Gezien het Hof van Cassatie zich in bezet gebied bevond, was cassatieberoep onmogelijk. De mogelijkheid tot cassatieberoep werd dan ook bij wet opgeschort. Dat voor de uitvoering van doodsvonnissen niet op Cassatie gewacht werd, deed menig jurist de wenkbrauwen fronsen. Nu heel wat onwettelijkheden werden begaan, was controle op wetschendingen nochtans onontbeerlijk. Tot 1915 was zelfs gewoon hoger beroep tegen de vonnissen van de krijgsraden uitgesloten. Reden was dat het allemaal haastje-repje moest gaan. Beroep was trouwens niet bevorderlijk voor het gezag van de militaire rechters die niet graag teruggefloten werden door een hogere instantie. In 1915 kwam er een beperkt recht op hoger beroep dat de

krijgshoven echter zeer ruim interpreteerden. De beklagden verschenen niet in persoon voor het krijgshof op de zitting, er werd uitspraak gedaan op de stukken. De taal was overheersend Frans, maar wanneer een andere taal werd gesproken moest wel een tolk optreden. Het krijgshof nam volgens auteur Vorlat een zeer onafhankelijke houding aan tegenover de wetgever, de militaire administratie, de krijgsraden, de griffie en de krijgsauditeurs. Volgens hem hebben zij veel rechtgetrokken wat scheef liep. Volgens Marck waren de officieren over het algemeen goede rechters en vroegen zij niet beter dan niet te moeten veroordelen. Maar - aldus de volksvertegenwoordiger - zij aanvaardden wel te gemakkelijk het evangelie van het openbaar ministerie, zeker wanneer de verdediging ontbrak. In de ogen van de officieren was de krijgsauditeur als kenner van het militair strafwetboek onfeilbaar, zeker zolang de verdediger of de burgerlijke rechtbank hem niet tot de orde riepen. Eenmaal de krijgsraad een vonnis had geveld, was de rol van de auditeur

Executie van Alois Wulput op 3 juni 1918

nog niet uitgespeeld. De krijgsauditeur die het onderzoek had gevoerd, die daarna ter zitting als openbaar ministerie zijn eigen onderzoek had verdedigd, werd tijdens de oorlog jarenlang als raadgever in de kamer van beraadslaging geroepen om mee te helpen bij het opstellen van de vonnissen. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de vonnissen niet zelden een tweede uitgave van het requisitoir waren. Militaire rechters werden ook onder druk gezet. Marck verwees naar het order van stafchef Selliers de Moranville om geen mededogen te kennen in geval van desertie. Wie aangeduid werd om in een krijgsraad te zetelen, kreeg die instructie op het hart gedrukt. Daarbij mag men niet uit het oog verliezen dat de militaire rechters onder militair bevel van hun oversten stonden.

MUITERIJ

Het grootste deel van de vervolgte feiten waren militair-rechtelijke misdrijven. Dat hoeft niet te verbazen: er was een enorme concentratie van militairen aan het front op een zeer beperkte oppervlakte. Desertie en insubordinatie stonden met stip bovenaan de lijst van vervolgingen. Uit het werk van Vorlat blijkt dat insubordinatie in aanwezigheid van de vijand zeer streng bestraft werd: daarop stond in principe de doodstraf, maar in de praktijk werden er doorgaans straffen uitgesproken van 5 tot 10 jaar hechtenis. Voor zelfverminking was het tarief 5 jaar hechtenis. Desertie naar de vijand werd als zeer erg beschouwd. De deserteurs kregen 15, 20 jaar tot zelfs levenslange gevangenis of de doodstraf. In Belgisch Congo waren zelfs zweepslagen voorzien als straf. Uiteraard golden die enkel voor zwarte soldaten. Het krijgshof was merkbaar minder streng dan de krijgsraden. Het nam ook vrij vlot verzachtende omstandigheden aan. Voor desertie was het hof echter zeer streng. De zware militaire straffen dienden als afschrikking. Zij moesten de soldaten de zin ontnemen om het op een lopen te zetten of bevelen niet op te volgen. De rechters kenden het oorlogstrauma of shellshocksyndroom niet. Niettemin werd de fysieke en psychische toestand van de beklaagde in rekening gebracht en pasten de militaire gerechten verzachtende omstandigheden toe. Onderzoek wees uit dat naast 4 Belgische burgers en 4 Duitsers maar liefst 219 Belgische militairen de doodstraf kregen. Van die 219 waren 131 zaken het voorwerp van hoger beroep bij het krijgshof. Dat herleidde 122 ervan tot een vrijheidsberovende straf en bevestigde in 9 gevallen de doodstraf. Van de 98 definitieve doodstraffen werden er 12 uitgevoerd.

Daaruit meent men te mogen afleiden dat de koning in 86 gevallen genade verleende. Elf geëxecuteerden waren veroordeeld om respectievelijk moord, postverlating en insubordinatie. Eén was veroordeeld voor een gemeenrechtelijk misdrijf en werd onthoofd volgens de gemeenrechtelijke uitvoering: de guillotine. De andere elf verschenen voor het vuurpeloton, voorrecht van militairen. De generaal van de legerleiding besliste over de uitvoering van de uitspraken van de krijgsgerechten. De uitvoering van gevangenisstraffen was niet voor de hand liggend. In België, in niet-bezet gebied, lag enkel de gevangenis van Veurne die vanzelfsprekend te klein was om de duizenden Belgische veroordeelden op te vangen. Zij werden dan maar in gevangenis in Frankrijk opgesloten, onder andere in Fresnes en in het kamp van Auvours. Van daar gingen ze dan terug naar de rehabilitatiecompagnie aan het front. Alleen de koning kon de uitvoering van de doodstraf afwenden door genade te verlenen. Tussen september 1914 en mei 1915 weigerde hij die gunst aan een aantal terdoodveroordeelden. Vooral strategische redenen gaven de doorslag. Met de terechtstelling van deze volksjongens - zonder noemenswaardig verweer - werd een voorbeeld gesteld. Daarom moesten de legereenheden het optreden van het vuurpeloton vaak verplicht bijwonen. Na een weigering van genade en een executie, brak er ei zo na muiterij uit. De gealarmeerde legerleiding zag in overleg met de koning af van executies voor desertie, insubordinatie en postverlating. Alleen voor drie moordenaars zouden het militair gerecht en de koning geen genade kennen.

DE MYTHE VAN DE REPRESSIE

'Hier ons bloed, wanneer ons recht?' Misnoegde Vlaamse soldaten schilderden die slagzin ergens aan het front met bloedrode verf. Voerden de franskiljonse legeroverheid en magistraten een repressie tegen de flaminganten van de Frontbeweging? Dat is een niet uit te roeien legende die professor dr. Georges Monballuy onderzocht in zijn werk *'De jacht op de flaminganten - de strafrechtelijke repressie van de Vlaamsgezinde militairen aan het IJzerfront'*. Hij kwam tot de vaststelling dat slechts 52 van de dossiers over door flamingantisme geïnspireerde feiten op de tafel van de militaire rechters terecht kwamen. Die spraken nog eens 13 verdachten vrij en veroordeelden uiteindelijk 39 verdachten. In beroep volgden er nog 6 volledige vrijspraken en verzichting van 7 veroordelingen. De enige doodstraf tijdens de oorlog die anti-flamingantisch geïnspireerd was, werd in hoger beroep gewijzigd. De terdoodveroordeelde werd eenvoudigweg

vrijgesproken. De auteur besluit in zijn studie dat het een mythe is dat de Franstalige krijgsgerechten de Vlamingen die hun taal verdedigden aan het IJzerfront keihard aanpakten. Slechts enkele van hen kregen een korte gevangenisstraf of geldboete die post factum beoordeeld wel zeer betwistbaar zijn.

ONTSPORDE RADERTJES

Het oordeel over de krijgsgerechten achter het IJzerfront is niet eenduidig. De debatten zijn zeker nog niet gesloten, het laatste woord is nog niet gezegd. Dode soldaten worden beter behandeld dan levende: eerbetuigingen en prachtige laatste rustplaatsen zijn hun deel. Levend zijn ze alleen maar kanonnenvoer dat de dood ingejaagd wordt. Het recht aan het front was misschien nog één van de weinige sporen van beschaving in de barbarij van de Eerste Wereldoorlog. Hoewel, op de keper beschouwd, onderhield het krijgsgerecht uiteindelijk de oorlogsmachine. Het plaatste met afschrikwekkende straffen

de ontspoorde radertjes terug op hun plaats. Tijdens WO I droeg Vrouwe Justitia niet alleen de weegschaal maar evenzeer het zwaard en zij was zoals de rest verblind.

Advocaat Paul Bekaert

Bron: De Juristenkrant, 27 mei 2015

HET KOEN KOCH FONDS

LAUREN BLIKT
TERUG EN DANKT...

In het kader van het Koen Kochfonds was de Australische Lauren Schutz uit Moonee Ponds, Victoria, Australia als stagiair tewerkgesteld in ons museum van 15 augustus tot 16 september 2016. Ze spreekt van 'an amazing opportunity,' een ongelooflijke kans. Vandaag is zij vrijwilliger in twee musea in Melbourne

en volgt een Master in Museum- en Erfgoedstudies aan de Universiteit van Sidney.

Lauren: "Het IFFM bood mij een ongelooflijke kans om verder te bouwen op de vaardigheden die ik aan het ontwikkelen was en mijn kennis van de Eerste Wereldoorlog te verbeteren. Vanuit mijn werkpost in het Kenniscentrum kon ik niet alleen aan mijn eigen onderzoek werken, maar ook de dagelijkse werking van een museum volgen."

Zij schreef hierover het volgende neer in haar eigen taal: *'As the main aim of this five-week internship was to further expand my skills and to be able to contribute to the work being undertaken in the Knowledge Centre, my primary tasks have included contributing new information to the Names List and assisting with the development of the upcoming exhibition, The War in Writing. There were a number of ways in which I was able to contribute to the development of the exhibition including reviewing the English translations and assisting with the physical set up of the exhibition. Being part of such a project and observing firsthand the decision making and the way in which an exhibition unfolds in the weeks leading up to its launch is invaluable. The Names List in particular transcends the regular boundaries of history in that it seeks to incorporate the Names of all those that lost their lives in Belgium or were fatally wounded before being transported to nearby countries. Such a project is not only an enormous task but a significant contribution to the global community as it is accessible to all individuals and communities conducting research.'*

Lauren Schutz

UIT DE LETTEREN GELICHT

WAT WISTEN WIJ VAN VOGELS? VAN HEMELLUCHTEN?

In de lente van 1916 schreef dichter Cameron Wilson aan een vriend een brief die voor hetzelfde geld vandaag in Aleppo geschreven kon zijn. 'Breng je lieve kindertjes alsjeblief de verschrikkelijke verantwoordelijkheid bij die op de schouders van de oorlogstoker weegt. Ik wil het daar toch zo nodig met kinderen over hebben. Wij, wij hebben het verleden verkeerd aangepakt. We hebben schooljongens de oorlog als een romantisch thema verpatst. En iedereen is doordrongen van de oorlogspoëzie grootgebracht - die bestaat, omdat er in alles poëzie zit; maar deze (oorlogspoëzie) is hooguit een fractie van één grote smerige tragedie. Al die pittoreske zinsneden van oorlogsauteurs, in de aard van 'hij liet het restant van zijn Wacht uitpakken tegen de vijand', 'met een schitterende charge van de zegevierende troepen wonnen we het pleit, etc., etc.' zijn gevaarlijk omdat ze niets laten zien van de individuele horreur, niets van de verfijnde persoonlijkheden die in één klap tot rode beestachtigheid omgeturnd raken, niets van de ziekmakende angst die de harten van dappere jongens stuk rijt die thuis moesten zitten grappen - een ding dat eindeloos schrikwekkender is dan iedere lichamelijke pijn.' Vandaag, 100 jaar later, gaat een poëtische impressie van een leraar Engels uit Aleppo 'viraal'. De oorlog heeft de schoonheid van de sterren niet stuk gekregen, schrijft Abdulkafi Alhando, getuigenis dat, door World at One (BBC) opgepikt, momenteel op Twitter een eigen leven leidt.

Abdulkafi Alando

**'Het mooiste ding vandaag is de hemel
Hij staat vol sterren, wij kunnen alleen de sterren zien
Totaal geen licht, Aleppo zinkt weg in de duisternis.
We kunnen de hemel helder zien nu, ik kijk naar ze.
Het is mooi, het enigste wat mooi is en gebleven is, denk ik.
De oorlogsvliegers hebben al het mooie
in deze stad verwoest.'**

Abdulkafi Alhando

CAMERON WILSON

Maar terug naar 1916. Een muur van gedruis, een oorverdovend gebulder, een bommenregen waar geen eind aan kwam. In die termen beschreven Britse soldaten het artilleriebombardement voorafgaand aan 1 juli 1916, toen ze op die catastrofale *first day on the Somme* de trom van de aanval roerden; 'het getier van honderden granaten suizend over onze hoofden leek nog het best op een zwerm spookachtige sneltreinen die door de hemel raasden', noteerde korporaal George Ashurst van de Lancashire Fusiliers.

Het voorafgaandelijk bombardement, dat op 24 juni een aanvang had genomen, hoorbaar tot 240 mijl verder in Londen, had middels 1 500 zware geschutstukken op 6 dagen meer dan 1 500 000 artillerie- en gasprojectielen over de Duitse stellingen uitgebraakt. Generaal Rawlinson leek er kennelijk gerust op: 'Van de zone die het bombardement had bestreken kon niets meer overgebleven zijn', meende hij. De rest weten we: toen de Britten veeleer achteloos de Duitse stellingen belaagden, vonden in de eerste uren alleen al 20 000 manschappen de dood.

Nu doodden de bombardementen niet iedereen die in de loopgraven zat; maar ook voor de overlevenden waren en bleven ze een haast ondraaglijke foltering. Oorlogsdichter T.P.

Theodore Percival Cameron Wilson

Cameron Wilson (1888-1918, Sherwood Foresters) getuigde: 'Bij een echt bombardement lijkt de hemel op één gigantisch 'schruwelende' lap metaal, het is de hel, onbeschrijfelijk.' Zijn poging, die ervaring in poëtische bewoordingen te vatten, was het gedicht 'Tijdens het Bombardement'. Het roept intens de onthutsende sfeer op die ons bij de beelden van Aleppo vandaag weer voor de geest staan.

Tijdens het bombardement

Theodore Percival Cameron Wilson

Wat wisten wij van vogels?

**Hoewel de natte bossen rinkelden onder hun zegening,
En de bomen onder hun gefladder wakker waren en gewaar,
En de kleine geheimpjes van vreugd,
die geen woorden hebben,
Zelfs de bramen deden gniffelen, alsof ze baby's waren
Die hun tenen soms veel te koddig vinden voor een woord.**

Wat wisten wij van bloemen?

**Hoewel de velden dartel onder hen ontvlamden
Papavers, als de vreugde zelf,
het jonge groene maïs brandend,
Hun gekreukelde bloemblaadjes spreidend
na het ophouden van de regens -
Korenbloemen wedijverend met mosterd;
en alle drie de moeë
oude wereld met zijn zorgzame
bruinen en grijzen beschamend.**

Wat wisten wij van zomer?

**de leeuweriken en de stoffige klaver,
En de kleine pelzige dingetjes die drukdoend
en sterogig waren misschien?
Elk van ons, als een mimespeler,
droeg zijn dappere vermomming,
Hopend dat niemand zou zien, als de bommen overkwamen,
Het kleine joch dat doorsloeg – ergens binnenin!**

REDELOOS EN REDELOOS

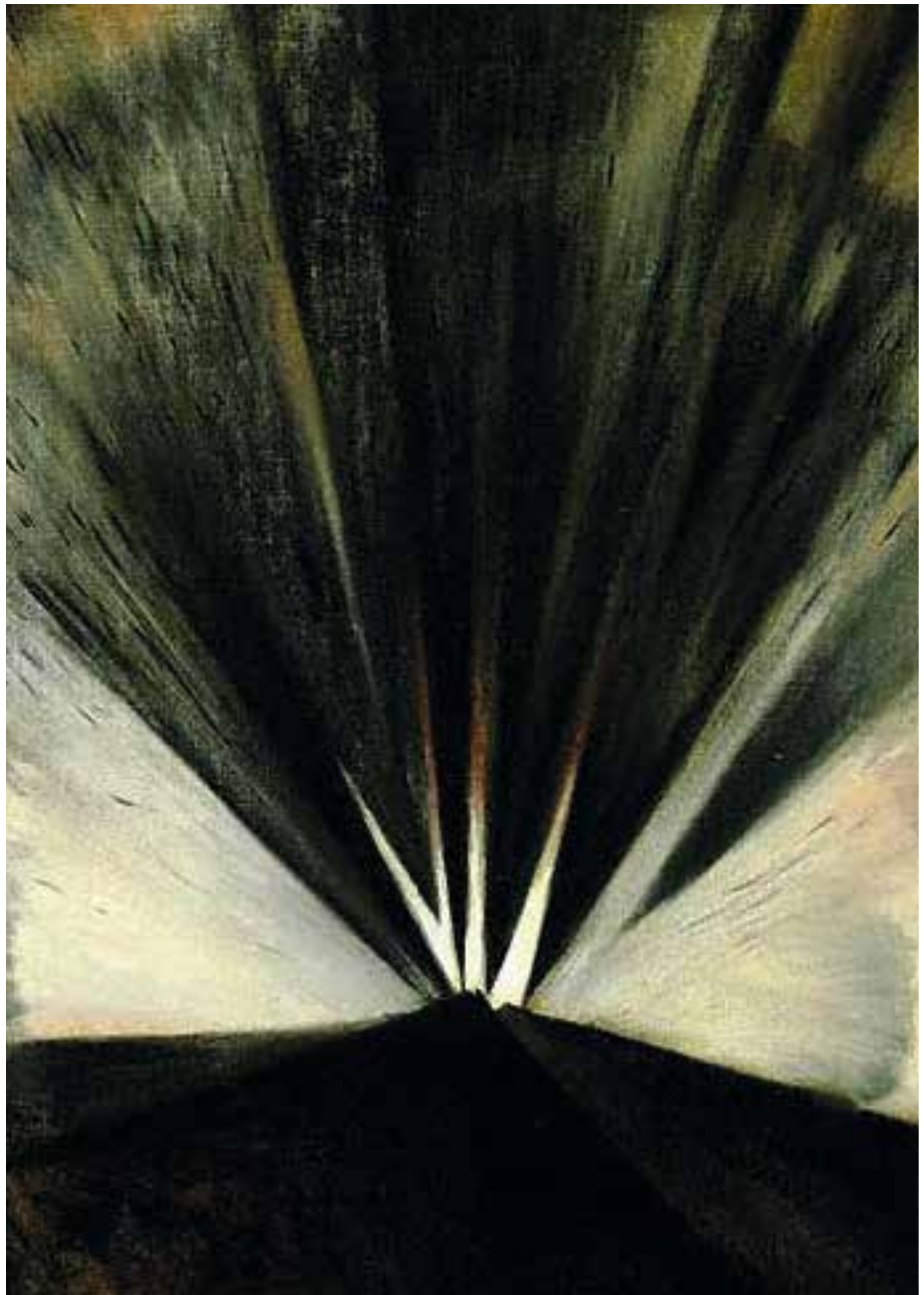
Hoe luid gaat een bombardement dat van 300 km ver te horen is? De bombardementen in de Wereldoorlog werden geacht geluidsniveaus van boven de 140dB te halen, luider dan een

drilboor op 50 m (95 dB) afstand, een motormaaier op 1 m (107 dB), luider dan zandstralen of een rockconcert (115 dB) en ver boven de pijngrens, die met 125 dB wordt bereikt. Ook met gehoorbescherming (niet beschikbaar aan het front) is 140 dB de luidst aanbevolen blootstelling aan geluid, en ook de kortstondigste blootstelling aan dit niveau zal in de regel blijvende schade veroorzaken.

Een ervaring zoals Cameron Wilson beschrijft, kan niet anders dan het realiteitsbesef veranderen. Het gedicht vraagt: wat wisten wij van vogels, bloemen, van zomer? Nog slechts uit de bommenregen en de overweldiging van het lawaai bestaat hun werkelijkheid: ook het gevoel van tijd en van de seizoenen verdwijnt in het trommelvuur des doods.

En schrikwekkendst van al nog: de mannen verliezen zichzelf. Terwijl hun uiterlijke verschijning die blijft van mannen onder vuur beseffen zij dat dit hooguit een vermomming is. Zoals

acteurs in een reddeloos en redeloos uit de klauwen gelopen drama voelen de soldaten zich niet anders dan kleine jongetjes die het op een gegeven moment niet meer houden en 'doorslaan' – door vrees overmand, verlamd, niet langer in staat te doen wat van hen wordt gevergd.

Recent onderzoek over PTSD, het posttraumatisch stresssyndroom (dat in de Eerste wereldoorlog als shellshock bekendstond) en gerapporteerd in een artikel in de wetenschapsrubriek van de New York Times, wijst op verbazingwekkende veranderingen in het brein van wie bomdetonaties overleefd heeft. Moderne oorlogvoering, zo luidt de conclusie, vernietigt het brein.

Het is vrijwel onmogelijk ook maar enigszins te bevatten wat de manschappen in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog mee te maken en te verduren kregen. In april 1916 schreef dezelfde T. P. Cameron Wilson nog:

'De Oorlog moet zowat het meest onreine ding ter wereld zijn. Toegegeven, hij kan een paar overduidelijke, cleane deugden op zijn conto schrijven – de kameraadschap en het resolute afgooien van een aantal overbodigheden, en de radicale onomstotelijke triomf van de geest over ineenschrompelende zenuwen, maar wat het is: het is die berekende dood, het doelbewuste stukrijten van jonge lijven; als je ooit zo'n gast met een fonkel in zijn ogen ineens hebt zien veranderen in een staarogende idioot, zijn eigen hersens vanonder zijn kepie in zijn ogen hebt zien sijpelen – zoals het mij overkwam, dan word je ofwel een vredesbrenger of een perverseling.'

Ook T.P. Cameron Wilson zou die vrede uiteindelijk ontzegd blijven; hij kwam om tijdens het Duitse lenteoffensief van 1918. Zijn lichaam werd niet teruggevonden.

Chris Spriet

*Shellshock 100 jaar geleden
Shellshock vandaag – Omran, 5 jaar oud, te Aleppo
getroffen bij een luchtaanval*

A C T U E E L

De **SLAVEN** van de **GROOTEN OORLOG**

Dit is het verhaal van een Zivilarbeiter, iemand die verplicht werd om voor de vijand te werken. Zijn naam is Victor Perneel. Hij woonde in Geluvelde. Kleinzoen Donald Buyze is op zoek gegaan in archieven om het te reconstrueren. Donald vertelt het verhaal van de belevenissen van zijn grootvader, die gedwongen was om deel uit te maken van een groep die al te vaak vergeten wordt. De 'Zivilarbeiter'.

Ik werd zowat halfweg de jaren 50 van de 20ste eeuw in het dorpje Geluvelde, vlakbij Ieper, geboren. Dat gebeurde in het huis van mijn opa: Victor Perneel. Hij bezat het huis samen met zijn broer. Opa Victor was weduwnaar, nonkel Dominiek vrijgezel. Zij waren een zestigtal jaar voor mij ook in Geluvelde geboren en getogen. Een beetje voor de vorige eeuwwisseling.

OORLOGSVERHALEN

Beide broers hadden het in heel mijn jeugdig bijzijn meer dan vaak (en meer dan mij lief was) over den anderen oorlog. Hun dorp werd toen doorkerfd met loopgrachten, beplekt met duizenden bomkraters die vol giftig, stinkend water stonden tussen een onoverzichtelijk aantal resten van bunkers. Van alle vooroorlogse huizen lagen er bij de wapenstilstand geen 2 stenen meer op elkaar. Natuurlijk was niemand gedurende die vier verschrikkelijke oorlogsjaren in het dorp kunnen blijven. Al in oktober 1914 was de familie Perneel westwaarts op de vlucht geslagen. Uiteindelijk waren ze via de haven van Calais in Normandië terecht gekomen, waar Dominiek nog enkele onbezorgde jeugdijaren beleefde, tot hij opgeroepen werd om dienst te nemen in het Belgisch leger. Zijn aangedikte verhalen over zijn belevenissen in Normandië deden bij al zijn toehoorders en ook bij mij vaak monnikellachjes ontstaan nonkellachjes.

Wat opa Victor tijdens de oorlog echter doorstaan had was van een ongekende tragedie.

Het moet net voor het uitbreken der vijandelijkheden geweest zijn dat hij in het nabije Franse Rijsel als boerenknecht was

gaan werken. Voor een verre neef van hem, ook uit Geluvelde afkomstig. Bij de verwarrende inname van Rijsel door de Duitsers was Victor niet tijdig kunnen ontkomen. Vier jaar zou hij van zijn familie geïsoleerd in het door de Duitsers bezette noorden van Frankrijk moeten verblijven. In 1914 was hij pas 19 jaar. Het leven achter den Duits was heel penibel: in Rijsel werd tijdens die eerste oorlogsmaanden door heel wat mensen honger geleden. Er heerste veel werkloosheid. De talrijke textiel fabrieken van de stad en haar agglomeratie werden door de bezetter stelselmatig ontmanteld. Heel vaak werden machines naar Duitsland vervoerd om er tot wapens te worden omgesmeed...

DE KOMST VAN HINDENBURG

In 1916 hadden de krijgsverrichtingen bij Verdun en aan de Somme de Duitsers heel duidelijk laten inzien hoe kwetsbaar hun verdedigingslijnen waren. Daarom stelden ze alle hoop op generaal Paul von Hindenburg: op 30 juli 1916 werd hij tot Chef van de Generale Staf van het Duitse leger aangesteld. Samen met Erich von Ludendorff ontvouwde hij een masterplan om alsnog het oorlogstij ten voordele van Duitsland te doen keren. Essentieel in dat plan was dat het Duitse leger zich in Frankrijk achter een rechtgetrokken frontlijn zou terugtrekken. Deze lijn (door zijn tegenstanders de Hindenburglinie genoemd) moest voor de vijand oninneembaar zijn: diepe, parallelle loopgrachten, bunkers, tunnels, schuilkelders, prikkeldraadversperringen, ... Dit ingekorte front zou nog meer alle Duitse militaire krachten samenballen, wat zou resulteren in een nog grotere aanvalscapaciteit. Daarnaast moest de Duitse industrie nog meer dan voorheen inzetten op de oorlogsvoering. Door hierbij de Duitse weerbare fabrieks- en landarbeiders te vervangen door Belgische of Poolse dwangarbeiders of Russische krijgsgevangenen zou dat het Duitse leger een nog grotere man- en slagkracht doen verwerven.

Deze dwangarbeiders moesten niet alleen in Duitsland in

De molen van Bohéries, die lang dienst deed als verblijf van arbeidersgezinnen.
Op de buitenmuur van de molen van Bohéries zijn de namen gekrast van mensen, die er verbleven

de land- en mijnbouw en in de oorlogsindustrie ingezet worden. Ook aan het westelijk front in België en Frankrijk: bij de aanleg en uitbouw van de geplande (Hindenburg-) verdedigingslinies (Stellingen) en ook bij de aanleg en het onderhoud van wegen en spoorwegen erachter. Ook moesten dwangarbeiders ingezet worden bij de onontbeerlijke houtvoorziening en ook voor laad- en loswerk.

OPGEËIST

Samen met Gent was Rijsel een van de grootste steden die tijdens de Duitse bezetting rechtstreeks onder Duits militair bewind viel. Beide steden bevonden zich inderdaad in het zgn. *Etappegebied*, een zone tussen het *Operationsgebied* (de frontzone) en het *Generaal-Gouvernement*, waar het inzake oorlogsgeweld veel rustiger was. Het etappegebied wordt vaak omschreven als een zone achter het front waar zich de ondersteunende diensten als hospitalen, administratie, wagenparken... bevonden. Ook bevoorradings-, onderhouds- en reparatiediensten. Alles stond er – net als in de operatiezone – onder het rechtsreeks bevel en toezicht van het leger. In Gent was dat het IVe, in Rijsel het VIe Duitse Leger. Voor de burgerbevolking betekende dit een kolossale inperking van de bewegingsvrijheid. De bezetter was immers als de dood voor eventuele spionage. Wanneer de Duitse legerleiding op 3 oktober 1916 officieel dwangarbeid in de bezette gebieden mogelijk maakte, waren Rijsel en Gent dan ook bij de eerste steden waarvan de bevolking met deze verschrikkelijke realiteit te maken kreeg.

Het was in deze context dat de 21-jarige Victor Perneel het bevel kreeg om zich op 17 oktober 1916 in Rijsel te gaan aanmelden om voor de vijand te gaan werken. Indien hij/men dit niet deed, kon gerekend worden op een gevangenisstraf van drie jaar of een boete van 10 000 Mark. Dit alles stond in schril contrast met wat Duitsland vooroorlogs en internationaal was overeengekomen in het kader van het Verdrag van Den Haag: onderdanen van een bezet land konden niet verplicht worden om handelingen te stellen die ingingen tegen de belangen van hun land...

IN HET Z.A.B.

Nog dezelfde dag (17.10.1916) werd Victor met 491 anderen in Rijsel op transport gezet en kwam hij in de streek van Guise (Aisne-Frankrijk) terecht. Allen kregen ze er de kans om een arbeidscontract te ondertekenen. Zij zouden dan 5 Mark per dag verdienen. Bijna allen weigerden te tekenen en kozen er dus principieel voor om maar 30 Pfennig te verdienen. Liever dat dan de belangen van de vijand te dienen. Ook Victor, die zich als Vlaming in een Frans dwangarbeidersbataljon bevond, tekende niet. Hij moest een rode armband dragen (un brassard rouge). De Franse arbeiders werden trouwens zo genoemd: les brassards rouges. In de Belgische bataljons droeg men een gele armband, Russische krijgsgevangenen een groene.

Het Rijsselse *Zivilarbeiter Bataillon* nr. 24 (bestaande uit zowat 2000 dwangarbeiders) werd, in tegenstelling tot veel andere dergelijke Z.A.B. s, niet ingezet om rechtstreeks aan de Siegfriedstellung (zo noemden de Duitsers zelf hun nieuwe verdedigingslijnes) te werken, maar wel om het spoorwegennet erachter uit te bouwen. Zo moest de jonge Victor met zijn Z.A.B.-24-compagnie gedurende twee jaar in het station van het stadje Guise (Aisne-Frankrijk) zware spoorwegaarbeid verrichten. Zo'n Z.A.B. bestond uit 4 compagnieën van ongeveer 500 arbeiders. Hij logeerde samen met andere lotgenoten uit Rijsel in een watermolen in het onooglijk dorpje Bohéries op 5 km van Guise. De molen had ooit deel uitgemaakt van een cisterciënzerabdij. Na de Franse Revolutie was deze abdij omgebouwd tot een textiel fabriek. De watermolen stond boven op een zijtak van de Oise, maar ook al voor 1916 was het molenmechanisme onklaar en werd de molen louter nog voor zijn woonfunctie gebruikt. Daar en ook op het werk beleefden Victor en zijn lotgenoten twee verschrikkelijke jaren: kou en vooral snijdende honger was hun deel. Vaak stierven er uitgeputte, zieke vrienden. Ooit kreeg mijn opa harde porren van een geweerkolf toen hij een van uitputting wenende makker wou ondersteunen. Dit werd hem dus manu militari verboden. 's Avonds, na het werk, bleek de arme man doodgevroren te zijn... Victor woog nog 35kg, de helft van zijn normaal lichaamsgewicht, toen eindelijk de wapenstilstand kwam en hij naar huis kon. Naar Geluvel, waar letterlijk geen twee bakstenen meer op elkaar lagen en waar een misselijk makende dodengeur hing...

NAAR HUIS

Wel waren er restanten van honderden aan flarden geschoten bunkers, die dienden opgeruimd te worden. Ook moesten de niet te tellen bomkraters en de loopgrachten en -greppels

dichtgegooid worden, om uiteindelijk aan de heropbouw te kunnen beginnen. Het oorlogspuin ruimen werd overigens in grote mate overgelaten aan speciaal daartoe aangeworven Chinezen (*Tsjings*), die niet al te best aangeschreven stonden bij de terugkerende autochtone bevolking.

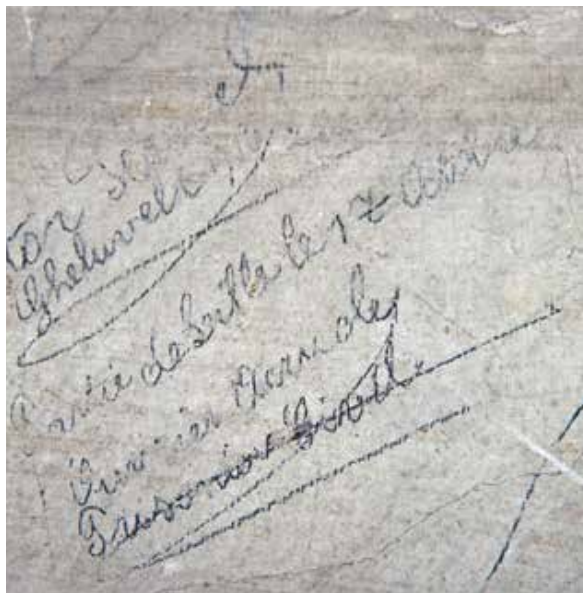
Naast het proberen terug op krachten te komen en naast alle naoorlogse beslommingen i.v.m. de heropbouw van zijn leef- en werkomgeving, moest Victor zich dan nog eens speciaal inspannen om te bekomen waar iedereen als vanzelfsprekend recht op had: een vergoeding voor alle geleden pijn en voor de slavenarbeid die hij voor die Duitsers tijdens de oorlog had moeten verrichten. De rechtbank van Leper kende hem pas in 1923 als een van de laatsten een vergoeding toe van 1200 BEF (50 BEF per maand hel). Zijn dossier was in Geluvel vergeten geraakt.

In de dertiger jaren leek eindelijk het geluk hem toe te lachen: hij was gehuwd met een schat van een vrouw: Marie. Ze kregen drie kinderen. Toen het jongste, later mijn mama, vijf jaar was, sloeg het noodlot echter opnieuw toe in het leven van Victor: Marie stierf enkele dagen na een kerkbezoek, waar ze verkleumd en rillend van was thuisgekomen. Victor bleef weduwnaar tot aan zijn dood in 1970. Het geluk van zijn kinderen en kleinkinderen was zijn grootste bekommernis. Hierbij waakte hij er vooral over dat... iedereen in zijn familie steeds genoeg voedsel had, ook tijdens de Tweede Wereldoorlog en lang erna. Hij was een uitstekend tuinier.

NAAR HET KAMP

Toen mijn ouders rond 1965 een eerste autootje kochten, ging een eerste uitstap naar het kamp van opa Victor in Bohéries. Daar werd hij overweldigd door herinneringen. Hij voelde weer het geknaag van de honger, de pijn van de onmenselijke behandeling, de valse kou... Plots kon hij zijn tranen niet meer inhouden.

De naam, die Victor in de muur kerfde, is een halve eeuw later nog leesbaar.
De Franse militaire begraafplaats van Effrey, waar 206 Belgen begraven liggen.

Nu, een halve eeuw later, grijpt het me nog altijd naar de keel. Als 10-jarige knaap besepte ik op dat eigenste ogenblik hoe onmetelijk diep de gruwel van die opeising zich bij mijn lieve opa had ingeworteld...

We zijn daar toen ook niet al te lang gebleven. De pijn was te heftig.

Terug thuis vertelde hij aan iedereen die het horen wilde van zijn bezoek aan zijn kamp. Daarbij gaf hij telkens te kennen dat hij heel graag een foto van het gebouw als aandenken had gehad, om die in onze living uit te hangen. Enkele maanden later bracht hij opnieuw een bezoek aan het kamp. Hij werd er uitgebreid gefotografeerd door mijn zus en mijn schoonbroer. Ikzelf was er die dag niet bij; vermoedelijk naar school. Bij hun terugkomst wist mijn zus mij te melden dat ze binnen in het gebouw waren geraakt en dat 'pépé (er) naar zijn naam had gezocht'. Dát had hij mij nog nooit verteld: hij bleek dus ergens in het gebouw zijn naam achtergelaten te hebben. Veel wist hij er niet meer over te vertellen. Op dat ogenblik beleefden we jammer genoeg het beginstadium van zijn latere dementie. Dit tweede (en laatste) bezoek van opa Victor aan zijn kamp heeft bij mij - zo mogelijk - nog een grotere impact gehad dan het eerste: ik wou en zou ooit de naam van mijn pépé in dat grote watermolengebouw terugvinden! Ik was daar onmiddellijk kinderlijk zeker van.

THIÉRACHE

Toen ik later zelf een wagen had, ging het geregeld voor een korte vakantie naar de Thiérache, een heel landelijke streek in het noorden van het departement Aisne en bezaaid met talloze zgn. burchtkerkjes. Deze kerkjes met vaak imposante hoektorens waren al van in de middeleeuwen de uitgelezen schuilplaatsen van de plaatselijke bevolking wanneer de streek nog maar

eens het toneel was van oorlogsgeweld. Steevast werd bij zo'n Thiérachereisje afgedraaid naar de inmiddels onbewoonde molen van Bohéries, die in er in die periode steeds troostelozier bij stond. Het gebouw was toentertijd in handen van onduidelijke, niet te traceren speculanten. Het deed pijn om te zien dat de verkrotting steeds dieper in het gebouw kon binnendringen, terwijl ikzelf daar jammer genoeg niét in slaagde. Eind augustus 2005 meldde een buurman, die wij inmiddels hadden leren kennen, dat de molen eindelijk verkocht was. Een ladder tegen het gebouw wees er inderdaad op dat er zelfs restauratiewerken waren gestart.

NAMEN OP DE MUREN

Dezelfde namiddag konden we kennis maken met de uiterst aimabele nieuwe eigenaar: Raymond Warmé, een leraar wiskunde uit de streek. Hij vertelde ons dat hij namen gevonden had! Met knikkende knieën besteeg ik samen met hem en mijn vrouwtje Marleen de vermolmd trap naar de tweede verdieping. Op een oude, bepleisterde muur stonden namen en adressen in potlood geschreven. Helemaal bovenaan: *Les Lillois!* Plots riep Marleen: 'Hier, Victor!' Even werd het me wazig voor de ogen een overflow aan adrenaline. Toen zag ik het: het stond er in datzelfde krullig geschrift, waarmee hij mij ooit had leren schrijven: *Victor Perneel Gheluvelt Partie de Lille le 17 octobre Ouvrier agricole Prisonier Civile*. Het Frans was niet onberispelijk, maar de woorden veroorzaakten heel diepe emoties. Eens te meer vloeiden er tranen, daarboven aan die molentrap...

We namen er onze tijd om alle namen, adressen en data op de muur te fotograferen. Ook op de buitenmuur waren heel wat namen gekrast. Ook die werden gefotografeerd.

ARCHIEF

De volgende dag, 26 augustus 2005, Victor zou die dag 110 jaar geworden zijn, trok ik met al de in Bohéries gesprokkelde gegevens naar het stadsarchief van Rijsel. Ik vond er een register met al de namen van Rijselse gedeporteerden in van tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ik kon er alle namen die ik in Bohéries gevonden had (ook op de buitenmuur!) terugvinden. Alle namen behalve de naam van Victor Perneel. Dat ik nergens zijn naam kon terugvinden, temperde wel enigszins mijn overigens heftig kolkend enthousiasme.

Achteraf beschouwd was dit er precies de oorzaak van dat ik verder, dieper naar mijn opa in alle mogelijke registers – Franse én Belgische – ben gaan zoeken. Zo kwam ik bijvoorbeeld in het *Historial de la Grande Guerre* in Péronne terecht, waar ik een boek in handen kreeg van de Franse historica Anette Becker: *Oubliés de la grande guerre*. Het ging om een verzameling dagboeken. Hierin getuigde o.m. een kruidenier uit Roubaix dat ook van daaruit op 17 oktober 1916 duizenden mannen gedeporteerd werden. Hij vermeldde ook dat er in diezelfde periode in Doornik doden gevallen waren bij razzia's waarbij men werkloze arbeiders op transport probeerde te dwingen. Meer en meer ging het mij dagen dat deze deportaties in omvang veel groter waren dan hetgeen ik er mij ooit van had van voorgesteld. Als onderwijzer ging ik mij ook meer en meer afvragen hoe het kwam dat ik hierover in mijn schoolse opleiding nooit iets had vernomen. De talloze privélessen van mijn persoonlijke ervaringsdeskundige, mijn eigen pépé Victor, niet te na gesproken.

ONLINE

Ik ging dan maar overal op zoek naar alle mogelijke literatuur over dit onderwerp. Zo kwam ik, surfend op het internet, op een bepaald ogenblik op de Franse site 'Memorial Gen Web' terecht. Ik heb de link in kwestie even teruggezocht: www.memorialgenweb.org/memorial3/html/fr/resultnatio.php?nationalite=Soldats+belges. Hierin vond ik een opsomming van bijna 180 Franse militaire begraafplaatsen, waar ook des soldats belges begraven lagen. Klikkend op een van deze *nécropoles* kon ik dan telkens een lijst van de respectieve Belgische overleden militairen zien verschijnen. Dit vond ik op zich al merkwaardig: het ging hier over duizenden landgenoten, die in Frankrijk begraven lagen. Nog merkwaardiger vond ik de ontdekking dat ook in de Franse departementen die vier jaar lang volledig door de Duitsers bezet waren geweest er begraafplaatsen bestonden met *des soldats belges*... die daar voornamelijk in 1917 gestorven bleken. Een dieper onderzoek drong zich op!

EFFRY

Als zelfverklaard Aisne-kenner bestudeerde ik eerst de toestand van de dwangarbeiders in dit Franse departement. Eerst de *carré militaire* van Effry. Hier vond ik de namen van 206 begraven Belgen, allemaal in 1917 gestorven. Dieper zoekend op Effry kwam ik o.a. op de blog van de Franse taalkundige en historica Anne Sculfort terecht: www.sculfort.fr/blogue_files/lazareteffry.php. Er stond te lezen dat in 1917 in Effry een groot lazaret werd ingericht om er de vele zieken van de Z.A.B.és te verzorgen. Dat gebeurde in de werkplaatsen van de Usines Briffault, een oude kachelgieterij. De hoofdarts, een zekere Oscar Michelson, mag men gerust en zonder enige nuance een sadist noemen. Hoe moet je anders een dokter bestempelen die, terwijl zijn patiënten van honger en kou omkwamen, er een meute van twaalf grote honden op nahield die hij elke dag 12 kg vlees liet verorberen en waarvoor hij een heleboel splinternieuwe dekens in de modder liet openspreiden zodat de poten van de arme beestjes niet besmeurd zouden worden... Mensen die een amputatie moesten ondergaan, werden steevast het gezonde lichaamsdeel afgezet! Deze beul werd op het schijnproces, dat ze na de oorlog in Leipzig hebben laten plaatsgrijpen, niet als oorlogsmisdadiger weerhouden... Hoe dan ook: de Belgen, gestorven in het lazaret van Effry waren dus *GEEN* soldats maar aan ziekte en/of ontbering gestorven dwangarbeiders!

Waren evenzeer Belgische dwangarbeiders en geen soldats: zij die begraven zijn in Berry-au-Bac (1 Belg), Guise (31), Soupir (34), Sedan (113), Vouziers-Chestres (10), Flirey (3), Pierrepont-sur-Meuse (139), Brioules-sur-Meuse (32), Stenay (9), Villers-lès-Mangiennes (1), Bouzonville (Busendorf) (4), Metz (15), Thionville (2), Avesnes-sur-Helpe (2)

BEZOEK VAN FRANSE BEGRAAFPLAATSEN

Ik verzamelde alle namen (ongeveer 500) van deze als dwangarbeider in Frankrijk omgekomen Belgen op één lijst en trok op foto-kruistocht naar alle hogervermelde *nécropoles*. Ik bezocht er alle graven van Belgen die ik kon vinden, Franse betonnen kruisjes, en fotografeerde ze.

Wat mij hierbij onmiddellijk opviel was de schabouwelijke spelling van de meeste namen. Enkele voorbeelden: De Bromwer (De Brouwer), De Cleereg (De Clercq), De Leersuyders (De Leersnyder), Deschupter (Deschuyter), Vausauwenberghe (Van Cauwenberghe), Zjoens (Tjoens), enz. Dat deze grafstenen na (toen) 90 jaar nog altijd niet de correcte schrijfwijze van de namen bevatten, vond ik aan de ene kant ergerlijk en terzelfdertijd ook van weinig respect getuigend voor het zware offer dat al deze mensen hadden gebracht: zij hadden hun opeising

met hun leven bekocht!

Op de begraafplaats van Effry, bij het graf van een zekere Valère Pauwels, stelde ik (die in mijn geboortedorp Geluvelde iemand met dezelfde naam had gekend) mij de volgende vraag: zou de naam van deze mens ook voorkomen op het oorlogsmonument van zijn dorp of stad in België? De vraag of er überhaupt namen van burgerslachtoffers op de Belgische monumenten aan te treffen waren, was voordien overigens nog nooit bij mij opgekomen.

OP FOTOTOCHT

Terug in België ging ik onmiddellijk op onderzoek: in alle gemeenten uit mijn omgeving (Z-W-Vlaanderen) zocht ik het oorlogsmonument met de slachtoffers van 1914-1918. Niet alle monumenten bevatten de namen van gestorven opgeëisten, maar in veel gevallen werden ze inderdaad wél vermeld!

Meestal deelde men de oorlogsslachtoffers op de monumenten in drie groepen in:

1. de (gesneuvelde) helden of de militaire slachtoffers;
2. de (omgekomen) martelaren of opgeëisten of weggevoerden of gedeporteerden en

3. de door oorlogsgeweld omgekomen burger(slachtoffer)s.

Hierbij wordt steeds aangeduid of het slachtoffers betreft van de Eerste of de Tweede Wereldoorlog.

Van zodra ik inzag dat ik inderdaad ook deze oorlogsmonumenten als valabele historische bron voor het aanvullen van mijn (doden-) lijst van weggevoerden 1914-1918 zou kunnen gebruiken, voelde ik de noodzaak om dit heel gestructureerd aan te pakken. Mijn eerste steekproeven hadden namelijk uitgewezen dat in de provincie West-Vlaanderen opvallende regionale verschillen bestonden inzake sterftcijfers bij de opgeëisten. Ik nam mezelf voor (verder) alles op foto vast te leggen.

Ik zou twee grote zones bestuderen:

1. ik besloot enerzijds om vanuit (de Salient bij) Ieper een strook van 10 km breedte doorheen heel Vlaanderen te trekken.

2. Meer zuidelijker zou ik (ook vanuit het Ieperse) nog een tweede dergelijke strook doorheen Wallonië laten lopen.

Alle monumenten die zich binnen de grenzen van deze twee zones zouden bevinden, zou ik dan fotograferen en bestuderen...

Dit is volledig fout gelopen!

Het is mijn eigen nieuwsgierigheid die mij zelf de das heeft

De namen van de Vlamingen werden dikwijls danig vervormd. Zo werd Achille Vanhoenacker uit Zwevegem op zijn laatste rustplaats herdoopt in 'Van Kanoeckere'.

*Het arsenaal van Laon, waar veel jongens uit het Kortrijkse in onmenselijke omstandigheden moesten verblijven
 Mensen uit Lessen kwamen in Soltau in de buurt van Hannover terecht; velen zagen hun huis niet meer terug!*

omgedaan. Al van tijdens mijn eerste fotosessie (het was in de streek van Moeskroen) stelde ik vast dat de monumenten die zich naast mijn (weliswaar een beetje lukraak bepaalde) corridor bevonden vaak veel méér opgeëiste slachtoffers vermeldden dan de monumenten die toevallig wél in mijn onderzoekszone lagen. Deze buiten-zonale informatie kon ik nu eenmaal niet negeren. En dus besloot ik dan maar om alle ... monumenten van Henegouwen te gaan fotograferen ... 1705 stuks. Deze werkwijze (alles fotograferen) werd - gespreid over de volgende 4 jaren - toegepast op al de 9 andere provincies: op heel België!

HET FOTO-ALBUM

Het moge duidelijk zijn dat de tocht langsheen duizenden oorlogsmonumenten enorm waardevolle informatie voor mijn onderzoek over de deportaties heeft opgebracht. Het deed om te beginnen de dodenlijst uitgroeien tot boven de 4500 namen. Tot op heden worden nog vaak oude cijfers in dit verband geciteerd: er zouden zowel in Duitsland als in Frankrijk telkens 1300 Belgen tijdens hun dwangverblijf aldaar zijn omgekomen. 2600 slachtoffers in totaal dus. Deze aantallen hielden b.v. geen rekening met de opgeëisten die na hun deportatie thuis zijn overleden. Ook stuurden niet alle gemeenten (even secuur) alle verlangde gegevens i.v.m. de deportaties in naar de bevoegde instanties. Daarnaast lijkt het er ook op dat men weinig of geen rekening hield met alle dwangarbeiders die onder Duits bevel vlak achter het Vlaamse front zijn omgekomen. Het nemen van al die foto's en de evaluatie ervan liet al heel gauw opvallende tendensen zien: er werd heel duidelijk per streek gedeporteerd! De plaats en het tijdstip van deportatie had alles te maken met de zone, waarin men tijdens de oorlog verbleef.

- Wie in het operatie-(en marine-) gebied woonde werd gedurende de 4 oorlogsjaren opgeëist om ter plaatse voor de bezetter te werken.

- Wie zich (in oktober 1916) in het etappegebied bevond werd geheid als Z.A.B.-er naar Frankrijk gedeporteerd.

- En vanuit het Generaal-Gouvernement werd je (vanaf november 1916) onvermijdelijk verplicht om in Duitsland te gaan werken. Het moet me van het hart dat ik het heel jammer vind dat heel wat oorlogsgedenktekens zich in enorm slechte staat bevinden: namen onleesbaar, het monument scheef gezakt, ten prooi aan vandalisme... Het is ergerlijk om vast te stellen hoe veel gemeenten dit erfgoed totaal laten verloederen!

Zoals veel andere bronnen die ik voor mijn onderzoek heb aangeboord, biedt het monumentenonderzoek een onontbeerlijk, maar (o.a. omwille van die verloederings maar ook door de vaak vreemde totstandkoming van deze gedenktekens, maar dit is voer voor een ander artikel) toch té fragmentarisch beeld van de situatie der gedeporteerden.

VICTOR, ENFIN... ET EN AVANT!

Bij een nieuw bezoekje aan het archief van Rijsel werd de Victor-kwestie aldaar in geen tijd opgelost. Ik vroeg er nog maar eens lijsten van gedeporteerden op. Voor het eerst kreeg ik getypte lijsten. Heel toevallig viel mijn oog op een correctie die in potlood was aangebracht: Verneel Victor werd er gecorrigeerd in Perneel. 'Perneel et non Verneel' stond er letterlijk bijgekraabbd. Het document leerde mij ook dat Victor er in de *Rue des Hannetons* in (het zuiden van de stad) Rijsel had verbleven. Deze foute notering in de deportatieregisters was er - zoals reeds gezegd - de oorzaak van dat ik maanden vruchteloos overal de naam van mijn opa had gezocht. Het is precies tijdens deze periode dat ik heb leren

Plichtigheid aan het massagraf van Marle (Aisne)

inzien dat het fenomeen van de dwangarbeid tijdens de Eerste Wereldoorlog in Noord-Frankrijk en in België veel omvattender was dan ik ooit vermoed had: honderdduizenden mensen werden er mee geconfronteerd; vele duizenden hebben het met hun leven bekocht!

Hierover bleek ook in kringen van historici, gespecialiseerd in het bestuderen van de Eerste Wereldoorlog, nauwelijks iets geweten. Wellicht ben ik een der laatsten die over deze problematiek alles uit de eerste hand aangereikt, ingelepeld gekregen heb. Zo niet met de moedermelk, dan toch zeker met de fruitpap! Intussen voelde ik mijzelf in een moeilijk te omschrijven soort exclusieve historische situatie terechtgekomen. Toen ik mij hiervan bewust werd heb ik beslist om mijn uniek historisch onderzoek met al mijn kracht, gewicht en heel mijn hart verder te zetten en tot een goed einde te brengen...

NOG MEER ARCHIEVEN

In 2011 deed ik opzoekingen in het archief van het Koninklijk Legermuseum in Brussel. Ik vond er naar schatting 150 000 fiches van mensen die tussen 1914 en 1918 ooit in Duitse gevangenschap hadden verbleven. Ik kon er duizenden fiches kopiëren die de meldingen 'civil' en 'décédé' bevatten. Het leverde enerzijds een schat op aan aanvullende informatie over de namen die ik al in mijn lijst had en natuurlijk ook aan tal van nieuwe namen.

Ook in Frankrijk en Duitsland doorsnuffelde ik talloze archieven. Tot in Polen toe, het vroegere Pruisen. Ook daar ter plaatse vond ik in de gemeentehuizen lijsten van aldaar overleden Belgische gedeporteerden. In (het huidige) Polen en Duitsland ontdekte ik tientallen sites waar de barakkenkampen met Belgische en andere dwangarbeiders zich situeerden. Ik ontdekte er ook vaak

waar deze sukkelaars - ver van huis - begraven liggen...

DEPORTATIES NAAR DUITSLAND

Het is belangrijk om aan te stippen dat de deportaties naar Duitsland toe al van in het prille begin van de vijandelijkheden (4 augustus 1914) zijn begonnen. Duizenden Belgische militairen maar ook burgers werden in deze periode op transport gezet richting de leegstaande legerkazernes in Duitsland. Wanneer deze overspoeld raakten met krijgsgevangen Belgen, Luxemburgers en Fransen én met burgers uit die landen, diende men al gauw kampen bij te maken. Zo zijn het voornamelijk Belgen, die het kamp van Soltau, tussen Hannover en Hamburg, hebben moeten construeren. Soltau was gedurende heel de Eerste Wereldoorlog het grootste concentratiekamp van Duitsland. Onder meer van daaruit werden de arbeidskrachten over heel het Duitse Rijk verdeeld.

Soltau kende 2 golven inzake aanvoer van Belgische dwangarbeiders:

1. Een eerste golf tijdens de nazomer 1914 - begin 1915. Tijdens deze beginperiode van de vijandelijkheden werden burgers van over heel het Belgisch grondgebied aangebracht, ook uit het (latere) etappen- en operatiegebied. Na enkele maanden konden deze burgers, onder meer door bemiddeling van het Rode Kruis, naar huis.
2. De tweede golf van deportaties naar Soltau en de andere Duitse kampen kwam, zoals eerder beschreven, in november 1916 vanuit het Generaal-Gouvernement op gang. Deels door de gebrekkige en haastige voorbereiding, maar ook door de enorme internationale protesten is heel het Duits tewerkstellingsplan waarbij Belgische arbeiders naar Duitsland gedeporteerd werden om er tot arbeid gedwongen te worden op een flop

uitgedraaid. Medio 1917 werden de meeste Belgische burgers - vaak in heel lamentele lichamelijke toestand - naar huis teruggestuurd. Veel te velen hebben deze reis jammer genoeg niet meer meegemaakt. Zij rusten op de begraafplaatsen van Soltau, Altengrabow, Munster, Münster, Wittenberg, Guben-Groß Breesen, Hameln, Meschede en veel, héél veel andere

DEPORTATIES NAAR FRANKRIJK

Zoals reeds aangegeven vertrokken vanuit het etappengebied van het IVe Duitse Leger vanaf midden oktober 1916 10 000den dwangarbeiders naar de *Zivilarbeiter Bataillone* (Z.A.B.'s) in het noorden van Frankrijk. Hiertegen werd ook fel geprotesteerd, maar daar trok de legerleiding, die in het West-Vlaamse Tielt resideerde, zich in de verste verte niets van aan. Vanuit de dichtbevolkte, bezette provincies West- en Oost-Vlaanderen werden gedurende bijna 2 jaar zowat 60 000 (meestal werkloze) mannen met grote regelmaat op transport geplaatst naar de Franse streken waar grote Duitse bouwondernemingen samen met de Pionier-eenheden van het leger hulp vandoen hadden om er oninneembare verdedigingslinies te helpen bouwen: de befaamde Hindenburglinie. De Duitsers zelf spraken over die Wotan, Siegfried, Alberich, Brunhilde, Kriemhilde...-Stellingen. De linies werden ook vaak naar het dorp of gehucht waar ze werden geconstrueerd genoemd.

De Belgische burgers die (opgeruid door de anti-Duitsgezinde kardinaal Mercier) een dergelijke samenwerking niet zagen zitten en weigerden te tekenen, werden uitgehongerd en uiteindelijk toch tot slavenarbeid gedwongen. Wie uiteindelijk toch toegaf en een arbeidscontract tekende kreeg een hongerloon, een te flauwe compensatie voor een in alle opzichten onmenselijk bestaan. Vaak, zoals in het geval van mijn opa, bleven de ZAB-ers gedurende volle twee jaar in hetzelfde kamp. Soms dienden ze van werf (en bijgevolg soms van compagnie) te veranderen. Het thuisfront kon pakjes opsturen: gedroogd voedsel, tabak... Al te vaak kwamen deze pakjes in de verkeerde handen terecht. Opa Victor hoefde nooit dergelijke pakjes te verwachten: hij had gedurende 4 jaar geen enkele notie waar al zijn familieleden zich bevonden...

BEGRAVEN IN FRANKRIJK

93% van de in Frankrijk gestorven Belgische civielarbeiders zijn in 1917, hét annus horribilis, overleden. 138 onder hen werden anoniem begraven in een massagraf op de stedelijke begraafplaats van Marle (Aisne, Frankrijk). Zij waren tot en met 1 november 2014 de enige Belgische dwangarbeiders voor wie elk jaar een

herdenkingsplechtigheid gehouden werd. Ook dat is nu jammer genoeg verleden tijd. Van duizenden anderen zal het graf voor altijd onbekend blijven. In Laon kregen de Belgen een hoekje op de Cimetière St-Just. Ze werden er op zeker ogenblik ontgraven. Een klein aantal van deze Belgische dwangarbeiders - allemaal in 1916 of 1917 in Laon overleden - werd herbegraven op de begraafplaats van Soupir (Aisne-Frankrijk). Alle 29 grafkruisjes dragen er naast de - meestal foutief geschreven - naam van de overledene het opschrift: *VICTIME BELGE GUERRE 1939.1945.*

TOT SLOT

Het kan niet dat wij in tijden waar we herdenken wat onze voorouders 100 jaar geleden allemaal te verduren kregen, nu nog dergelijke enormiteiten zouden laten bestaan.

De persoon die zoiets wenst recht te zetten kan op mijn onvoorwaardelijke steun, medewerking en expertise rekenen.

Op 1 december 2015 kan ik hem of haar een lijst met de namen én de gegevens van 7179 mensen voorleggen, die tijdens of ten gevolge van dwangarbeid voor de Duitsers zijn overleden.

Het wordt hoog tijd om ook hen de gepaste eer te betuigen!

Afspraak in 2017?

Donald Buyze

A C T U E E L

Het **ANGSTJAAR** 1916

“De langdurige strijd der naties met zijn opeenvolgende inspanningen vergt maatregelen die een indringende verandering in het Belgische arbeidsvraagstuk vergen. In het land is een groot overschot aan onbenutte arbeidskrachten voorhanden. De onzekerheid over de toekomst van de Belgische staat en de voorziening aan levensmiddelen garandeert geenszins dat zij in het land zelf ingezet kunnen worden. Zij komen nu naar Duitsland waar ze veel geld verdienen voor hun eigen welzijn en dat van hun familie. Daarenboven zullen ze het voordeel hebben om aan regelmatige arbeid te gewennen.”

Eduard Bayer, hoofdredacteur van het frontblad *Unser Landsturm im Hennegau*, de Belgische provincie Henegouwen, weet wat propaganda is. Wanneer hij bovenstaande tekst schrijft, worden al meer dan een maand Belgische mannen naar Duitsland gedeporteerd en Bayer lijkt goed te beseffen dat deze dwangmaatregelen tegen alle regels van het oorlogsrecht ingaan. Vandaar de nadruk op het goede loon en het welzijn van de familie. Niet de eigen soldaten of de Duitse bevolking maar de Amerikanen en neutrale Europese landen zijn het publiek waarvoor hij schrijft.

ELLENDETROEF

Dat de toekomst van België er in november 1916 verre van zeker uitzag, zoals Bayer schreef, is duidelijk. Alleen zag de toekomst van Duitsland er evenmin aantrekkelijk uit. Het jaar 1916 met de slag bij Verdun en de slag bij de Somme kostte het leger meer dan een half miljoen soldaten. De nood aan voor de oorlog fysiek geschikte mannen was bijzonder groot wanneer Duitsland de oorlog wilde verderzetten. Alleen betekende elke man die naar het front gestuurd werd een arbeider minder in de industrie en de landbouw. Voor het *Preussisches Kriegsministerium*, het ministerie van oorlog, was er maar één oplossing: arbeiders halen in de bezette gebieden. Karl Rittman, een hoog ambtenaar op het ministerie van Arbeid in België, zag de mogelijkheden. Volgens zijn berekeningen verrichtte de helft

van de Belgische arbeiders, om en bij de 588 000 mannen eind 1915, geen nuttig werk of zat onledig thuis.

Was het maar zo eenvoudig als Rittman of de hoge heren van het *Kriegsministerium* dachten. Moritz Von Bissing, gouverneur-generaal van het *Okkupationsgebiet*, het verder van het front gelegen bezette België, huiverde bij de gedachte dat hij overal mannen zou moeten opjagen, oppakken en deporteren. In haar studie *Brood willen we hebben! Honger, sociale politiek en protest tijdens de Eerste Wereldoorlog in België* beschrijft historica Gisèle Nath hoe in 1916 in de grote steden protest en opstand, veelal geleid door de vrouwen, tegen de honger en armoede uitbrak. Het was ellende troef. Lange rijen mensen schoven aan voor een kom soep en een stuk brood. De *Commission for Relief in Belgium* kon amper de nood lenigen. De voedselprijzen op de zwarte markt waren uitzinnig, niet iedereen gedroeg zich als een solidair patriot. Zelfs de vooroorlogse chique burgerij moest het met afgedragen kleren stellen. In de winter ontbrak het velen aan de noodzakelijke brandstof. Arbeiders in bedrijven die voor de Duitse oorlogsinspanning van cruciaal belang waren, maakten de bezetter het leven zuur door stakingen en sabotage. Von Bissing vreesde terecht nog meer ongenoegen en onrust als de mannen weggevoerd zouden worden. Wanneer de Amerikanen dan nog eens als represaille de voedselhulp zouden stilleggen, was het hek helemaal van de dam.

PLANTREKKERIJ

Tegelijk maakte de gouverneur-generaal zich behoorlijk druk over de “plantrekkerij” van de Belgen. Mensen gaven “valse verklaringen” met betrekking tot hun arbeidstoestand, ze beweerden aan het werk te zijn wanneer dat volgens de bezetter niet zo was. Anderen werden onder druk gezet of zelfs bedreigd wanneer ze voor de bezetter gingen werken. Sommige gemeenten en verenigingen steunden mannen met schijntewerkstelling. Dit kon en mocht volgens Von Bissing niet blijven duren. Hij dreigde met geldboetes en gevangenisstraffen.

Ook de gemeenten die werkweigerars hielpen konden gestraft worden.

Maar het haalde allemaal weinig uit. De Belgen bleven de Duitse maatregelen ontwijken.

Een machtswissel midden 1916 aan de top van het Duitse leger en de invloed van het Duitse grootkapitaal veranderen indringend de Duitse houding ten aanzien van de industrie en de arbeid in het bezette gebied. Eind augustus 1916 nam generaal Von Hindenburg samen met generaal Ludendorff de leiding van het leger over. Een maand later startte het zogenaamde Hindenburgprogramma, een systematische ontmanteling en verhuizing van de Belgische industriële infrastructuur. De consequenties laten zich raden, Belgische arbeiders voor de Duitse industrie moesten en zouden volgen. Toch bleef Von Bissing al het mogelijke doen om deportaties naar Duitsland te vermijden. Waarom konden de Duitse industriëlen de Belgische bedrijven niet overnemen en de arbeiders in eigen land aan het werk zetten? Zoiets was toch een win-winsituatie. Het was een achterhoedegevecht. Wanneer bleek dat oproepen tot vrijwillige arbeid in Duitsland niets uithaalden, restte ook de gouverneur-generaal geen andere keuze dan de duimschroeven aan te halen. Op 15 augustus vaardigde Von Bissing een verregaande verordening uit. De gevangenisstraffen en geldboetes voor werkweigerars werden verhoogd. "Onwillige werklozen" konden onder dwang naar de werkplaats gebracht worden. Bij inbreuken was niet langer een Belgische rechtbank bevoegd, maar de Duitse militaire rechtbanken en autoriteiten. Toch bleef de gouverneur-generaal voorzichtig, hij wist dat hij met zijn dwangmaatregelen tegen alle regels van het oorlogsrecht inging. Hij maande zijn ondergeschikten aan de juiste juridische bewoordingen te gebruiken en vooral de aard en plaats van de arbeid vaag te houden. De militairen zelf waren heel wat minder omzichtig. Op 3 oktober 1916 publiceerde het Duitse *Grosses Hauptquartier* van het *Etappengebiet*, dat is de streek net achter het front, een verordening. Iedereen die afhankelijk was van publieke steun door zijn persoonlijk gedrag kon verplicht tewerkgesteld worden. Wie weigerde, riskeerde een geldboete en een gevangenisstraf tot 3 jaar. De verantwoording van de bezetter was eenvoudig. Werkloosheid ten gevolge van "luiheid" moest bestreden worden. Op 26 oktober werden de eerste dwangarbeiders vanuit Quiévrain in het *Etappengebiet* weggevoerd. Enkele weken later volgde het Okkupationsgebied. Voor de bezetter gold voor alles de deportaties op de juiste manier te verantwoorden.

"De dankzij de ervaring geleerde wijsheid dat de leegloperij het begin van alle zonde is, wordt in hogere mate bevestigd bij de Belgische arbeiders die zich louter om het materiële bekommeren. De gevolgen zijn drankzucht en zedelijk verval in brede lagen van deze bevolgingsklasse, met daarbij alle gevaren voor het familiale leven."

Met deze woorden gaf Freiherr von der Lancken, medewerker van Von Bissing, de deportaties een bijzonder ethisch cachet. Eigenlijk deed de bezetter de Belgische arbeiders die door het lange nietsdoen hun zelfwaarde verloren waren een plezier. In Duitsland zouden ze terug op het juiste spoor gebracht worden, waardering vinden en krijgen en hun familie dankzij hun arbeid fierheid verschaffen.

SCHIJNVERTONING

Wie naar de werkelijkheid gaat kijken weet dat het een grote schijnvertoning was. De wegvoering bracht angst, verdriet, onzekerheid, woede. S.I. Vanderwaeren beschreef in zijn artikel 'Attenrode-Wever in de Eerste Wereldoorlog' de gebeurtenissen eind november.

"Te Tienen had de monstering plaats op maandag 20 november 1916. De mannen kwamen samen op de Grote Markt. Onder militaire begeleiding werden zij naar de artillerie-kazerne overgebracht. Daar werden enkele honderden mannen uitgekozen, opzij gezet en tegen de avond, onder strenge bewaking van Duitse ruitery, naar het station gebracht. [...]"

Pastoor Seghers van Bunsbeek noteerde in zijn verslag voor de kardinaal na de oorlog hoe alle mannen jonger dan 55 jaar met pak en zak beladen zich in de kazerne in Tienen moesten melden. Tien onder hen werden naar Duitsland weggevoerd. Veel mededogen had de bezetter niet. Isidoor Bruers uit Attenrode-Wever kreeg van dokter Homans een verklaring dat hij niet kon werken wegens ziekte. Het maakte geen verschil, ook hij werd weggevoerd.

Er is wat onduidelijkheid over de data van wegvoering. In een aantal getuigenissen lezen we dat deze gebeurde op de monstering gehouden op 21 november. Elders staat dat de monstering op 21 november was en de wegvoering op 22 november. Dat gaf de geselecteerden tijd om afscheid te nemen en zich voor te bereiden. Isidoor Bruers getuigde daarover het volgende: *"Voor de voorbereidsels voor mijn vertrek waarvan wij verwittigd waren, heb ik 150 frank kosten moeten doen om mij*

werkmansklederen te kopen. Toen ik ben weggevoerd was ik de steun mijner bejaarde ouders die van mijnen onderstand beroofd waren.” Alle gedeporteerden vermelden in hun naoorlogse getuigenis de uitgaven die ze voor de deportatie moesten doen. Maar nog meer dan de kosten benadrukken ze de leegte en nood die ze achterlieten bij hun ouders, familie en vrienden. Attenrode was uitgestorven, noteerde Vanderwaeren, “De achterblijvers vroegen zich in smart af wat er met hun dierbaren zou gebeuren”. Het is niet evident om exacte cijfers over het aantal gedeporteerden uit onze dorpen te geven. Niet elke secretaris of burgemeester bezorgde na de oorlog alle namen. Anderzijds vroegen niet alle slachtoffers of hun verwanten een schadevergoeding. Vanuit Bunsbeek werden er volgens de naoorlogse aangifte door de gemeente geen 10, zoals de pastoor noteerde, maar 11 mannen weggevoerd. Emiel Vandermeulen was met zijn 19 jaar de jongste, Lodewijk Mathues en Lodewijk Mellaerts, beiden 25, waren de oudsten. Op de naoorlogse lijst met “vervoeringen” uit Attenrode-Wever staan 39 namen. Van deze groep is Francis Deprez, 31, de oudste, Henri Bollen is met 18 jaar de jongste. Samen met andere burgers die, om uiteenlopende redenen zoals op het aangifteformulier aangegeven staat “met geweld uit hunne woonstede werden weggerukt, om welkdanige reden, ’t zij bij den aanvang des oorlogs, ’t zij later” brengt dat volgens burgemeester Goedhuys het totaal op 51 burgerslachtoffers voor de hele oorlog. Nog erger is de toestand in Kapellen. Een optelsom van alle na de oorlog ingediende dossiers voor schadevergoeding geeft een totaal van 50. Niet iedereen van die groep was een gedeporteerde. Burgemeester Courant noteerde niet elke naam afzonderlijk maar vermeldde dat in het totaal 64 burgerslachtoffers in zijn gemeente werden geteld. Op het verslag met getuigen uit 1919 noteerde Albert Buttiens, vrederechter van het kanton Glabbeek, dat 63 burgers uit Kapellen gedeporteerd werden. Vreemd genoeg staat op de naoorlogse lijst voor Glabbeek geen enkele naam. In het archief voor burgerlijke oorlogsslachtoffers vinden we wel een dossier van Edouard Denruyter, geboren in Attenrode maar woonachtig in Glabbeek en van Félix Peeters en Arthur Coeckelberghs die in Glabbeek waren geboren maar er niet langer woonden.

MISHANDELING EN ZWARE ARBEID

Wat de juiste cijfers van het aantal weggevoerden ook mogen zijn, het menselijke drama is onmeetbaar.¹ Na de mobilisatie van vele jonge mannen begin augustus 1914 en de bloedige overrompeling op 18 en 19 augustus van de verschillende

dorpen, met meer dan 10 doden, vernielde huizen en stallingen, de plunderingen, bedreigingen en opeisingen doorheen de daaropvolgende maanden, kregen de mensen andermaal een zware klap. Op een dag tijd verdwenen om en bij de 100 mannen uit het straatbeeld. “Men is nooit meer gerust”, schreef pastoor Seghers over het gemoed van de achterblijvers.

Mits enkele uitzonderingen werden alle mannen naar het kamp van Meschede in Westfalen, eigenlijk een krijgsgevangenenkamp, gebracht. Lokaal historicus Josef Pohlman beschreef het kamp als een stad in een stad.

“Op een veld van 200 op 500 meter stonden 102 barakken, wachttorens, een wachttoren, een feestzaal en transformator. De stad Meschede zorgde voor de aanleg van straten, watervoorziening en verlichting. Het hele kamp was met staaldraad omheind terwijl ongeveer 500 man de wacht hielden. Verder was er nog een postkantoor, wisselkantoor, kleermakerij, borstelmakerij, keuken en kantine, hospitaal, een theater, orkest en bibliotheek en een kerk.”

Op die manier lijkt het wel een aangename plaats om te wonen. Niets was minder waar. De gevangenen werd bewust het leven zuur gemaakt, aldus historicus Jens Thiel. In een omzendbrief van 15 november 1916 vanwege het Kriegsministerium met daarop duidelijk de boodschap “geheim” gestempeld, lezen we met betrekking tot arbeidsonwillige Belgen het volgende:

“Het verblijf van de mannen in de verdeelkampen moet zo geregeld worden, dat ieder van hen tot het tekenen van een arbeidsovereenkomst aangezet wordt. [...] Door een strak regime en [...] moeten de voorwaarden geschapen worden opdat de Belgen elke gelegenheid om beter betaald werk buiten het verdeelkamp als een gewenste verbetering van hun toestand verwelkomen.”

In hun slecht verwarmde en niet winddichte barakken telden Jozef Vangeebergen en Lodewijk Mathues om en bij de 260 man. Ook anderen hadden het over 200 of meer mannen per barak. Emiel Moriaux voegde er nog aan toe dat het bij guur weer binnen regende en sneeuwde. Slapen deden ze op de grond op zakken gevuld met stro en houtschaafsel die, aldus August Smets, bij vrieskou vastvroren.

¹ Een mogelijke verklaring voor de uiteenlopende cijfers is de manier van registreren. Het gaat hetzij over mannen die in het betrokken dorp geboren zijn of er op het moment van deportatie wonen of er op het moment van de opmaak van een dossier voor schadeloosstelling wonen.

Wat de mannen bovenal bijbleef was het harde regime met zijn talrijke mishandelingen. Een greep uit de naoorlogse getuigenissen van Louis Grootjans, Frans Bruers, Frans Peeters, Isidoor Lemoine, Johannes Wertoy, Edward Bruers, Richard Denruyter, Bruno Heeren en Emiel Vanlangendock laat niets aan de verbeelding over.

“Zij hebben mij drie maal vele uren in de koude laten staan; Ik heb slagen en stampen gekregen; Ze hebben mij enige uren in de koude doen staan; Ik heb daar koude en honger geleden en er ook veel slagen gehad van de Duitse soldaten; Ik heb daar veel honger en koude moeten verduren en ook stampen en slagen van de geweerkolf gehad; Ten gevolge van den honger en koude die ik er moest verduren, ben ik twee maanden erg ziek geweest; Ik heb er veel stampen en slagen gehad van de Duitse soldaten en zelfs eenen kap van den sabel in den arm en er honger en koude geleden; Vijf keeren kreeg ik slaag van de bajonet, eens met de geweerkolf – eens sloegen ze gans mijn vest vaneen – omdat ik weigerde pakken af te halen aan de statie; Een soldaat gaf mij drie vuistslagen in het gezicht omdat ik in een andere barak was; Bijna alle dagen zette men ons buiten in de sneeuw, soms twee uren, soms een halve dag.”

Door mishandeling en zware arbeid – in Meschede werden de meeste mannen ingezet om treinen af te laden – verzwakten ze zienderogen. Daarenboven was het eten mager en vooral wansmakelijk.

“Richard Denruyter had het over een weinig brood, zuurkool, soep met bieten, rapen, gerst en petrole. Toen wij deze laatste soep kregen, zo vertelde hij, zijn er velen ziek geworden en gestorven. Emiel François getuigde dat ze dagelijks 200 gram slecht brood en soep met bieten, rapen, kolen, mosselen en vis kregen. Eenmaal per week kreeg hij 3 aardappelen die dikwijls bedorven waren. Eugeen Van Esch had het niet alleen over de soep en de vis maar ook over bedorven vlees. Het eten was ontoereikend en niet eetbaar voor mensen, aldus Ivo Heeren. Evarist Christiaens noemde het beestenvoeder. Wie elders een extra hap zocht, kreeg slaag. Alfons Keyen en Frans Delbroek kregen kolfslagen en klappen van de bajonet omdat ze bij Franse gevangenen eten gingen halen.”

HALSSTARRIG

De Belgen waren halsstarrig, ze weigerden te werken. Dat ze dit allemaal benadrukken in hun naoorlogse getuigenis, zouden we als zelfvergoelijking kunnen wegwijsen. Dit zou oneerlijk zijn, er was wel degelijk collectief verzet tegen de verplichte

arbeid. Maar de straffen en boetes kregen zelfs het hardste karakter op de knieën. De meesten tekenden voor arbeid en verlieten het kamp van Meschede. Het opzet van de Duitsers leek te lukken: de gedeporteerden zodanig mishandelen dat ze instemmen om naar een arbeidsplaats te verhuizen. *“Als ik niet instemde om te werken,”* zo laten de meesten noteren, *“zou mijn straf nog zwaarder geworden zijn.”* Het verhaal van Baptist Smets illustreert hoe hard tegen hard het er aan toe kon gaan:

“De eerste drie dagen ben ik gebleven zonder eten daarna kreeg ik ‘s morgens eene tas thee, ‘s middags eene tas soep van water en een weinig gerstemaal, ‘s avonds eene tas soep met tweehonderd grammen brood. Men zette mij vier à vijf dagen zonder eten omdat ik niet wilde werken. Wanneer ik naar de sneeuw pakte om mijne lippen wat te ververschen sloeg men met de bayonetten op mijne armen. Een ganse dag heb ik met mijne armen uitgestrekt tegen eenen berg moeten liggen omdat ik niet wilde tekenen om te werken. Het water sijpelde van den berg en ik was zoo nat dat het langs mijne broekpijp uitliep. Dan was ik gedwongen om te tekenen om het leven te behouden.”

Uiteindelijk vertrokken ze naar verschillende plaatsen overal in Duitsland. Een aanzienlijke groep werd op transport richting Neckarzimmern in de buurt van Heidelberg gezet.

“Ik heb [...] rails moeten vervoeren en kiezel op schepen moeten lossen”, laat Louis Grootjans na de oorlog in zijn getuigenis opnemen. “Dit alles moest dienen, volgens Duitse soldaten ons gezegd hebben, om een nieuwe munitiefabriek te maken”. Jozef Bruers vertelde hoe “de meesten van het werk zegden mij dat het een nieuwe poeierfabriek was”. Isidoor Bruers weigerde in Neckarzimmern aanvankelijk om te werken maar zwichtte “nadat men ons drie dagen gevangen [had] gezet zonder eten. [...] Wij moesten met machines beton maken en kelders uitgraven voor eene zeepfabriek, zegde men”. Ook Justinus Bollen bezweek onder de bedreigingen. “Gedurende vier dagen bijna zonder eten gezet en daarna door honger en door bedreiging met tuchtstraf verplicht, heb ik toegestemd om te werken. Ik heb daar rails moeten vervoeren en kiezels op schepen lossen [...]. Ik heb daar verscheidene dagen onpasselijk geweest maar niettegenstaande moest ik toch arbeiden.”

Jan Vanderwaeren, Isidoor Lemoine, Jozef Peeters, Karel Tweepenninckx, Remi Seghers, René Costermans, Judocus Coeckelbergs en meerdere andere jongens uit Attenrode-Wever werden na mishandeling en onder dwang eveneens

naar Neckarzimmern gebracht. Voor Isidoor Verhulpen, Maurits Dereze en Victor Beelen ging de reis naar Letjenbrun waar ze bij de aanleg van een kiezelbaan moest helpen. Emiel Vandeput en Joannes Hertog werkten in een zagerij in Ertdebruck.

Amandus Bovin, Eugeen Van Esch, Guido Heeren, Theofiel Vanderstukken, Theofiel Laermans, Guillaume Debecker en nog vele anderen uit Kapellen, kwamen in Hassmersheim terecht waar ze de fundamenten voor een fabriek moesten uitgraven of meehelpen bij de aanleg van een spoorweg. Lodewijk Mathues en Petrus Maho uit Bunsbeek werkten eerst als boomhakker in Oper. Hun dorpsgenoot Emiel Moriaux kapte stenen in een groeve in Nassau. Hendrik Bollen hakte bomen bij Berleburg en werkte later aan de spoorweg bij Frankfurt.

Allen waren onder dwang en uitputting uit Meschede vertrokken. Dat wilde niet zeggen dat ze zich zomaar gewonnen gaven. In elke naoorlogse getuigenis lezen we dat bij aankomst in het nieuwe werkkamp ze opnieuw weigerden om te werken. Telkens volgde het gekende ritueel: enkele dagen zonder eten in de cel, buiten staan in de koude en slaag tot ze gebroken hun verzet opgaven. De koude, het slechte eten, het gebrek aan nachtrust, de straffen en het uitputtende werk eisten hun tol. Velen vertelden in hun getuigenis hoe ze meerdere dagen in de ziekenboeg doorbrachten. Voor sommigen kon geen enkel medicijn baten. Petrus Wertoy uit Attenrode-Wever werd op 1 maart 1917 naar de ziekenboeg overgebracht. Hij overleed er tien dagen later volgens de getuigenis van zijn vader Ferdinand aan de gevolgen van honger, koude en verdriet. Fernand Passelecq, advocaat aan de Brusselse balie, documenteerde nog tijdens de oorlog uitgebreid de deportatiepolitiek van de Duitse bezetter. Hij raamde het aantal doden op 1.316.

WANTOESTANDEN

De Duitse overheid en pers hadden ondertussen geen goed woord over voor de luie, werkonwillige Belgen. Niettemin wezen interne rapporten diezelfde overheid op allerlei wantoestanden. Eind maart 1917 liet het *Kriegsministerium* een onderzoekscommissie toe om enkele kampen te bezoeken. Het woordgebruik was misprijzend, de gedeporteerden maakten een "minderwaardige indruk" of werden als "minderwaardig materiaal" bestempeld. Maar dat belette de commissie niet om zeer kritisch te zijn. De arbeiders waren te uitgeput, te ondervoed, te ziek of te jong om het harde werk te verrichten. De overvolle barakken, gebrekkige verpleging en hygiëne, de ruwe behandeling leidden alleen maar tot halsstarrig verzet, sabotage en vluchtpogingen. De werkonwillige Belgen, zo

verklaarde de president van het *Kriegsernährungsamt*, het bureau van voedselvoorziening, werden best zo snel als mogelijk door meer onderdanige Russische krijgsgevangenen vervangen.

Het is duidelijk dat de politiek van verplichte tewerkstelling mislukte. De haat, nog versterkt door de mishandelingen, van de Belgische weggevoerden was extreem hoog. Historicus Jens Thiel ziet hierin een belangrijke reden voor hun koppig verzet tegen het verplichte werken. Maar er was meer aan de hand. In Duitsland zelf was er heel wat kritiek, onder meer van de kerk en de sociaaldemocraten. In de VSA maakten voorstanders van tussenkomst gebruik van de Duitse misdaden tegen burgers om Amerikaanse militaire actie te verdedigen. En in eigen land klaagden de activisten, Vlaams-nationalisten die tot collaboratie bereid waren, dat ze elke steun bij de bevolking aan het verliezen waren. Uiteindelijk werd tegen mei 1917 de deportatiepolitiek in het *Etappengebiet* stopgezet en waren de meeste, maar zeker niet alle, weggevoerden thuis. Voor een aantal dorpsgenoten was het wachten tot juli. Sommigen keerden pas in de zomer terug.

Allemaal kwamen ze ziek en uitgeput thuis, slechts enkelingen konden meteen terug aan het werk. De dossiers voor schadevergoeding en de getuigenissen voor de commissie wegens schending van de rechten van de mens geven inzicht in de problemen die de teruggekeerde mannen na de vele maanden van ellende en mishandeling ervoeren. Ze bevatten attesten, afrekeningen en voorschriften. Dokter Homans en dokter Lox hadden weken en maanden de handen vol met de verzorging van wat ooit behoorlijk gezonde en sterke mannen waren. De lijst van alle aandoeningen die de dokters noteerden, leest als een kleine medische encyclopedie van de gevolgen van koude, ondervoeding, mishandeling en uitputting: ademhalingsproblemen, tuberculose, bronchitis, ontstekingen, huidaandoeningen, zweren, spijsverteringsproblemen, indigestie, maagzuur, hartstoeornissen, gezwollen klieren, keelontsteking, hernia, reuma, kneuzingen, ontstoken wonden, artritis, bloeduitstortingen, oorsuizen, hoofdpijn, duizelingen, enz. De meesten lieten opnemen dat na enkele weken of maanden rusten en het nemen van versterkende middelen hun krachten hersteld waren. Niet iedereen had zoveel geluk, ook het uitbreken van de Spaanse griep kort na de oorlog eiste zijn tol. Eugeen Denruyter stierf op 3 november aan de gevolgen van de griep. Hij was ziek thuis gekomen en nooit echt hersteld. Joannes Baptist Grootjans stierf op 24 juli 1918, Bruno Heeren op 27 oktober 1918, Lodewijk Truyens op 6 november 1918 en Joseph Polleunis de volgende dag. Ze waren nooit aangesterkt

en misten de kracht om de griep te overwinnen. Florent Van Winckelen had in Duitsland een ontsteking aan de gal en bronchitis opgelopen. Dokter Lox vermeldde dat zich later tuberculose ontwikkelde waaraan hij op 20 oktober 1918 stierf. Ook Pierre Theunis kwam zwaar ziek thuis. In zijn verslag noteerde dokter Lox hoe Petrus gezwollen lymfeklieren in de hals had. Hij bezweek aan tuberculose. Remy Cerulus werd op 1 april ziek naar huis gestuurd, hij overleed op 3 november. Volgens dokter Homans was Remy met longontsteking, hevige koorts en spijsverteringsproblemen thuisgekomen. Over Constant Peeters noteerde dokter Homans dat hij uit gevangenschap terugkeerde met zweren ten gevolge van een klierontsteking die hij in Duitsland had opgelopen. Later klaagde hij over rugpijn en borstpijn wat op tuberculose wees. Constant stierf op 23 februari 1923.

HELDHAFTIG

De verslagen van de dokters vertellen ons ook veel over de geneeskundige praktijk, met name de manier waarop dokters naar hun patiënten keken. Zinnen als *“ten gevolge van mijn verblijf in Duitsland ben ik ziek geweest”* of *“ten gevolge van mijn verblijf in Duitsland ben ik onpasselijk en onbekwaam geweest”* zonder concrete symptomen of diagnose keren voortdurend terug. Vandaag zouden we het over post-traumatische stress hebben. Zeker bij iemand als Emiel Vandeput die getuigde hoe hij een tiental dagen niet op de benen kon staan en wel een maand het *‘in het hoofd had’* en bijna niet hoorde, is het vermoeden van psychisch letsel sterk. Geen enkele dokter stelde een diagnose die wees op psychische gevolgen. Integendeel, wie geen lichamelijk letsel kon bewijzen werd niet ernstig genomen. Petrus Bruers werd op vraag van de overheid een tweede maal in Leuven onderzocht. De woorden in het verslag van de dokter zijn neerbuigend. Hij wijst alle symptomen af als zijnde gespeeld. Bruers ademt diep om vervolgens te rochelen en te hoesten. Bruers is zo naïef om te hoesten bij het aan- en uitkleden maar doet dat niet bij ademhalingsoefeningen tijdens het onderzoek. Hij zegt met dezelfde naïviteit dat hij niet kan werken als slager maar geeft toe dat hij helpt op de boerderij van zijn vader. Voor de dokter is er niets aan de hand. Er is een opmerkelijke parallel met de manier waarop dokters bij soldaten met psychische problemen een diagnose stelden. Een zogenaamde *shellshock* of *cafard* werd zelden ernstig genomen. Het was een uiting van zwak karakter, niet het gevolg van traumatische oorlogservaringen. Het verhaal van de gedeporteerden bulkt van de menselijke

ellende maar ook van enorme daadkracht. De term heldhaftig wordt al eens te gemakkelijk gebruikt. Maar de weerstand die de overgrote meerderheid van de mannen tegen de brutaliteit van de bezetter pleegde, verdient deze titel. De prijs die ze betaalden, was uitzonderlijk hoog. Het is dan ook opmerkelijk dat hun verhaal tot op vandaag zo weinig in de geschiedschrijving van de oorlog aan bod is gekomen. Met het eerbetoon vandaag hebben we hen hopelijk in onze herinnering de eer gegeven die hen toekomt.

Koen Lagae

Monument voor de dwangarbeider te Lessines.

O O R L O G & H A I K U

Onze Europese President Emeritus Herman Van Rompuy, tevens de bekendste haiku-beoefenaar heeft ons een vrucht van zijn inspiratie toegestuurd. Met dank en respect, bijgaande gedachte in haikuvorm:

Wapens zwijgen hier
reeds zeventig jaren lang
Stilte voor immer

Herman Van Rompuy

T E N S L O T T E

Het **VERBORGEN VERLEDEN** van de **PAARDENKASTANJE**

Najaar. In de Britse countryside komt de competitie weer op gang: conkers. Zoek een grote welgevormde paardenkastanje, doorboor die, haal er een onderaan van een knoop voorziene veter doorheen, wikkel het vrije eind enkele keren om de hand en klaar ben je om met een welgemikte mep een gelijkaardige constructie die je tegenstrever gewoon stil aan het touwtje laat hangen, te treffen en zo mogelijk de noot kapot te kloppen. Om beurten gaat het. Er hoort een scheidsrechter bij, een specifieke terminologie, een ingewikkelde puntentelling, een nationaal en een wereldkampioenschap en, hoe kan het anders, er werden ook hier pogingen tot fraude waargenomen, trucjes om je kastanje harder, dus minder kwetsbaar te maken. Of dit fraude was, weet ik niet, maar Roald Dahl, bij leven een bekend beoefenaar van het folkloristische vermaak, raadde aan om een zorgvuldig gedroogde conker van het jaar voordien te gebruiken

ACETON

Countryfile, een van mijn favoriete BBC-programma's, toonde onlangs een reportage over dit volksgebruik en tot mijn

grote verbazing vernam ik dat de vrucht ook een connectie met Wereldoorlog I heeft. Even speuren op het internet bracht me bij "*Did conkers help win the First World War?*" een artikel van historicus en auteur Saul David uit BBC History Magazine. Een boeiend verhaal dat aanvangt in de herfst van 1917 bij het verschijnen van een bericht aan schoolpoorten en jeugdbewegingslokalen, een oproep aan leerlingen en scoutsleden om paardenkastanjes te verzamelen. Deze activiteit werd omschreven als "*invaluable war work and is very urgent.*" Er werd niet bij vermeld waarom dit zo was, maar de overheid had er wel een vergoeding voor over: 37.5 pence per 50 kg. Succes verzekerd. Jongelui schuimden parken, bossen, lanen af en raapten kastanjes, veel kastanjes, heel veel kastanjes. De auteur haalt de anekdote aan dat er op een bepaald moment onvoldoende treinen voorhanden waren om de vruchten ter bestemming te brengen en die was de *Synthetic Products Company* aan Alexandra Dock in *King's Lynn* (Norfolk). Nu werd het duidelijk waartoe de kastanjes moesten dienen: dit bedrijf produceerde aceton dat op zijn beurt nodig was

als oplosmiddel bij de productie van cordiet, een rookloos voortstuwingsmiddel voor granaten, kogels (en decennia later, bepaalde raketmotoren). De oorlog had de vraag naar aceton erg doen toenemen. De binnenlandse productie uitgaande van het droog destilleren van hout, zelfs aangevuld met een belangrijke import van het kant-en-klare product uit Amerika volstond niet meer. In het voorjaar van 1915 was er een acuut gebrek aan munitie ontstaan.

WEIZMANN

Was er een alternatief om snel grote hoeveelheden aceton te maken, was de vraag van de overheid aan het *Ministry of Munitions* onder de leiding van David Lloyd George. De vraag werd doorgespeeld naar Chaim Weizmann (1874-1952), hoogleraar in de chemie aan de universiteit van Manchester en later, in 1949, de eerste president van het jonge Israël. Ja, er was een methode: voortwerkend op onderzoek van o.a. Louis Pasteur, ontwikkelde hij een anaeroob vergistingsproces dat met bacteriën massale hoeveelheden aceton zou halen uit zetmeelrijke voedingsmiddelen als graan, aardappelen, mais, rijst. Dat het om voedingsmiddelen ging, daar wrong op den duur het schoentje. Tegen 1917 dreigde voedseltekort voor de bevolking en Duitse onderzeeërs maakten de import van mais uit Amerika erg onzeker. Kon er een bron voor zetmeel gevonden worden buiten de kring van voedingsmiddelen? Laboratoriumtests toonden aan dat de paardenkastanje aan de voorwaarden voldeed! Bang dat de Duitsers mogelijks weet van het proces zouden krijgen, werd er zo weinig mogelijk ruchtbaarheid aan gegeven. Alleen *The Times* publiceerde op 26 juli 1917 volgend bericht: *“Chestnut seeds, not the green husks, are required by the Government for the Ministry of Munitions. The nuts will replace cereals which have been necessary for the production of an article of great importance in the prosecution of the War.”* Industriële productie, die in *King’s Lynn* pas in april 1918 kon worden opgestart, haalde echter de verwachte resultaten niet en drie maanden later was het verhaal van de paardenkastanje uitverteld.

Freddy Rottey
 oktober 2016.

‘THE POPPY CENOTAPH’

Het Smedenmonument van Langemark

Begin november werd in Langemark een bijzonder vredesmonument ingehuldigd: een zeven meter hoge, stalen sculptuur met klaproos in de top. Kunstsmeden uit de hele wereld, waaronder 25 ‘masters’ of meestersmeden, werkten samen aan dit monument. Het smedenmonument is een passende, serene blikvanger naast de Duitse militaire begraafplaats van Langemark. Opvallend van ver is de rechtopstaande, roestbruine, massieve staalplaat: 10cm dik, 2m breed, 7m

hoog, 12 ton zwaar. Luc Vandecasteele, smid uit Lendeledede, was de gangmaker van het project. Jarenlang coördineerde hij, inspireerde, contacteerde sponsors en overheden en vooral collega’s uit alle continenten. Zij kwamen in september een week lang live smeden op de leperse Markt en betrokken de schooljeugd in hun werk. De grote klaproos bovenin de stalen zuil is a.h.w. uitgeknipt (met lasertechniek), naar buiten gedraaid en vast gelast. ‘Dat is de dubbele symboliek van de oorlog’, zegt Luc

Het serene Smedenmonument naast het Soldatenfriedhof te Langemark.

Vandecasteele. *'Positief-negatief, donker en licht. De donkere kant verbeeldt het verdriet van oorlog. De heldere kant is de hoop en de toekomst die uit het offer van de oorlog voortkomt.'* Ontwerper Terry Clark (Guilford, UK) inspireerde zich op de cenotaaf, zoals bij *White Hall*, Londen.

Via machinebouwer LVD (Gullegem) kwam smid Luc Vandecasteele bij de Duitse firma Sigma terecht: zij schonken de staalplaat en brandden de poppy. *'Het metaal en alleen al het transport kosten een fortuin'*, aldus de smid. In de betonnen sokkel zitten 2016 handgesmede klaprozen, in een strakke formatie opgesteld. Ze verwijzen naar de rechte rijen van de WO.I-graven in de Westhoek. Eén witte roos staat voor de militairen die aan shellshock leden: toen als lafaards beschouwd. De duizenden bloemblaadjes, een hand groot, werden uitgelaserd bij NV Maeyaert in Oekene, gratis *'Zonder sponsors en helpers zou het kunstwerk ons 300.000 euro gekost hebben'*, verklaart Luc Vandecasteele. De poppyblaadjes werden bij de 25 masters wereldwijd gesmeed en door nv Thermote & Vanhalst kosteloos naar Vlaanderen gebracht.

Rond het monument staat een gesmeed hek, dat bestaat uit 25 taferelen die de loopgraven verbeelden. Daarin bewijzen de internationale meestersmeden hun bedrevenheid. Sommige taferelen zijn buitengewoon artistiek en esthetisch. Met het nieuwe Smedenmonument heeft Langemark-Poelkapelle een gedenkteken dat qua sereniteit kan wedijveren met de *'Canadien'* of *'Brooding Soldier'*. Stad Ieper wilde het monument geen blijvende plek geven. Achteraf bekeken kan het nergens beter vereeuwigd staan dan bij het *Deutscher Soldatenfriedhof*. Langemark heeft er een troef bij.

Meer details en *'the making of'* van dit prachtige monument zijn te zien op ypres2016.com.

Geert Spillebeen

Het hek rond het monument bestaat uit 25 taferelen, die de loopgraven verbeelden. _ In de sokkel zitten 2016 handgesmede klaprozen. _ Op de Grote Markt van Ieper werd het monument gesmeed en ook de schoolkinderen werden ingeschakeld

De Geschreven Oorlog

TENTOONSTELLING

17 september 2016 - 26 maart 2017

VERLENGD

Hoe is de Eerste Wereldoorlog tot ons gekomen in teksten? En waarom moeten we dat zo noodzakelijk weten? In een tentoonstelling die oogt als de knusse leeshoek van de betere boekhandel of openbare bibliotheek, nodigt het In Flanders Fields Museum uit om daar achter te komen. Geen enkel ander medium dan het geschreven woord geeft ons een beter inzicht in de gevoelens en de drijfveren, in de verwachtingen en teleurstellingen, in de propaganda en mythes, in de manipulatie en bewustwording, in de weerstand en de weerzin, de berusting en het protest, in het lot en de volharding van de generatie van 1914 tot 1918. Verslagen, rapporten, geschiedschrijving, pers en loopgravenkrantjes, intieme dagboeken en correspondenties, memoires, poëzie, romans, pamfletten van schrijvers, sommigen wereldberoemd anderen nieuw te ontdekken, maar evenzeer van quasi anoniem gebleven soldaten en burgers, worden gepresenteerd. De Geschreven Oorlog voert honderden unieke getuigen van vier jaar oorlog aan het front in Vlaanderen op, wijst op de blijvende relaties tussen de teksten van toen en het hedendaagse landschap van de frontstreek, en waarschuwt, met de woorden van de generatie van de Eerste Wereldoorlog, voor elk nieuw dreigend oorlogsgevaar. Nooit eerder werden meer teksten van toen omwille van hun actuele en universele waarde samengebracht.

De tentoonstelling **De Geschreven Oorlog** wordt vergezeld van een gelijknamige anthologie waarin 366 teksten geschreven tussen 1914 en 1940, en vertaald uit vijf talen, werden samengebracht. (680 pagina's, Manteau / De Bezige Bij, €49.95).

